

2018 • 10

LXXI. évfolyam • október

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Benkő Levente (vezető szerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

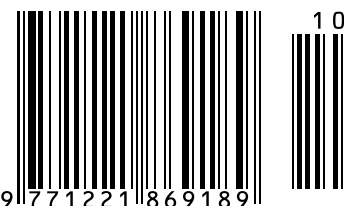
Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

Benkő Levente: '56 3

művelődés 70

Deák Endre, Zakariás Erzsébet: Mit tennél? 4

Farkas József, Gagy Réka: Kérdés és felelet 5

közösség

Kun Árpád: Hétköznapok-ünnepnapok Mezőkeszűben
1946 és 1965 között (4.) 6

enciklopédia

Vajda András: Családfakutatás, őskutatás: nem csak szakértőknek 11

galéria

Dvorácsek Ágoston: Kakasok, harapófogó, szeg és kalapács 16

Nagy Béla: A zsoboki képzőművészklub munkái Zilahon 21

könyvesház

Pávai Jenő: Radó Péter: Az iskola jövője 24

vadrózsák

Almási István: Kallós Zoltán néprajzkutatói érdemei 26

tudomány

Pávai Jenő: A társadalom érzelmi működése 29

Lapszámunk szerzői:

Almási István – néprajzkutató, Kolozsvár
Deák Endre (1952–2012) – lantművész, a hazai régizene mozgalom elindítója, Nagykároly
Dvorácsek Ágoston – tanár, Nagyenyed
Farkas József – zeneszerző, Budapest
Gagy (Kálmán) Réka – énekes, Budapest
Kun Árpád – ny. református lelkész, Vajdahunyad
Nagy Béla – mérnök, Kolozsvár
Pávai Jenő – tanár, Dés
Vajda András – informatikus, Kirkkonummi (Finnország)
Zakariás (Salat) Erzsébet – néprajzi szakíró, Kolozsvár

Címlapon a 2018. évi választói családok tábor utolsó napján sült kenyerek. Forrás: Kallós Zoltán Alapítvány Facebook-oldala.
A hátsó borítón Sipos Zoltán Virágportré című alkotása.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

M

aga volt a varázslat. Az ember(i)ség huszadik századi történetének az a pillanata volt ez, amely joggal vált példává, mintává, egyfajta világítótoronnyá, irányjelzővé, ha úgy tetszik: mérföldkővé, amely után a kommunizmus dolgában Európa eme szegletében más időszámítás kezdődött. Egészen pontosan: visszaszámlálás.

A kommunista diktatúra – értsd: rákosista-sztálinista – karhatalmi erők sortüzéből 1956. október 23-án kipattant magyar népfelkelés, majd győzelmes forradalom, majd vérbe fojtott szabadságharc még akkor is csodának számít, ha a történeteket szélesebb körben, a korabeli nemzetközi összefüggésekben vizsgáljuk. Mondjuk, a Sztálin 1953. márciusi halála utáni teljes folyamat állomásain át, amelyeknek a magyar '56 része, kicsúcsosodása volt. Ide tartozik például a kelet-németek Berlinből kipattant 1953. júniusi felkelése, a lengyelek szinte napra három év múlva kirobbant és szintén katonai erővel elfojtott 1956. júniusi, poznani felkelése. És nem kevésbé része e folyamatnak a Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956. február végi kongresszusa, amelynek zárónapján Nyikita Szergyejevics Hruscsov pártfőtitkár, ha fél szájjal is, ha meglehetősen szelektíven is, ha a széles nyilvánosság mellőzésével, azaz titokban, zárt ajtók mögött és csak a kongresszusra hivatalosak számára is, de mégiscsak elítélte elődje – értelemszerűen a rendszer – egyes túlkapásait. Magyarabban: maga a legfőbb vezér jelezte, hogy a rendszerben súlyos az üzemműködés. A széles nyilvánosság mellőzéséről annyit, hogy a derék lengyelek jóvoltából a titkos jelentés meglehetősen korán eljutott Nyugatra, ahol a lapok milliós példányszámban röptették világgá a (szovjet) kommunizmus igazi arca megismerését segítő elemeket.

Mindebből a varázslatos folyamatból hadd emeljek ki két igen fontos, de a köztudatban valahogyan rendre elsikkadó elemet. Az egyik az, ahogyan a korabeli romániai, s vele együtt az itteni magyar értelmiségi elit viszonyult a történetek összességéhez. A kétségbevonhatatlan tehetségük révén magukat a társadalmi, sőt politikai struktúrák felső(bb) fokozataiba (is) feltornászó, a rendszer és a társadalom elismert és megbecsült tagjaivá váló írók–költők–tollforgatók egy része zárt körben és egyénileg helyjel-közzel azonosult ugyan valamelyest a később meghurcolt „egyszerű” emberek, diákok, fiatal munkások, egyetemi hallgatók és oktatók magatartásformáinak és nézeteinek némelyikével – hiszen a rendszer üzemműködésének mindenkit egyformán érintettek –, de a nagy nyilvánosság előtt nem vallott színt, ráadásul testületileg nem tudta, talán nem is akarta érdemi tárgyalásokra készíteni a hatalmat. Magyarán: érdek- és komfortzónájuk szempontjai felülírták mindazt, amit az időskor szava amúgy emberileg megkövetelt (volna), hogy aztán e morális válságnak mintegy megtételeként a megfelelési kényszerből (is) eredően nevük odakerüljön a világ csodálatát kivívó magyar forradalmat és szabadságharcot – tágabb értelemben véve és közvetett módon: a kelet-német és a lengyel elégedetlenkedők törekvéseit is – pocskondiázók közé. Örök tisztelet a kevés kivételnek! Nem áll szándékomban életműveket újraértékelni, sem ítélni – ez a Jóisten dolga –, de azért jelezni jelzem, hogy az egészhez ezek a részek is hozzátartoznak.

A bennünket, szélesebb értelemben vett erdélyieket érintő másik eleme '56-nak legalább annyira felemelő, mint amennyire szintén irányjelző: a temesvári egyetemi diákság magatartása. Jó és jóleső érzés tudni, hogy a bánási városban '56. október 30-án legalább kétezer diák fogalmazott meg teljesen nyilvános gyűlésen a magyarországi társaikhoz hasonló elvárásokat, s vallott egyben nyíltan színt a magyar '56 eszméi és hősei – egyben tágabb értelemben és közvetett módon: a kelet-német és a lengyel elégedetlenkedők törekvései – mellett; akarva-akaratlanul vállalva a letartóztatást és a meghurcoltatást, de még a börtönéveket is. Nem tudom, számít-e e történetnek az a vetülete, hogy tíz temesvári diákból legalább kilenc román volt. De az mindenképp számít, hogy az ő esetükben az emberség volt az, ami felülírta az érdek- és komfortzóna szempontjait, például azt, hogy a lázadásba torkollt diákgyűlés később bebörtönzött szervezői, kulcsemberei az oklevélszerzés és a szakmai-emberi pályakezdeményezés, a kibontakozás és önmegvalósítás küszöbén álltak.

Csak jelezni szeretném, hogy '56 varázslatos egészéhez ezek a tanulságos részek is hozzátartoznak.

Budapesti

Művelődés 70.

Lapunk fennállásának 70. évfordulóján, idei számainkban egy-egy régebbi írásunkat közöljük. Azzal a szándékkal tesszük ezt, hogy felelevenítsük a folyóirat gyűjteményében őrzött írásokban évtizedekkel ezelőtt megfogalmazott, de máig időtálló megállapításokat, gondolatokat, illetve hogy a mai olvasók is megismerhessék korábbi szerzőink munkájának egy-egy részletét. (A szerkesztőség)

A két dal, amelynek kottáját közöljük, a bukaresti rádió magyar nyelvű műsorának toplistáján alig egy hónapja érte el az első helyet. Farkas József – Gagyí Réka *Kérdés és felelet* című számát élénk ritmusa, lendületes, vidám előadása tette népszerűvé. Deák Endre – Zakariás Erzsébet *Mit tennél* című dalát szövegének költőisége, zenéjének népi ihletettsége a hazai folkmuzsika legszebb darabjai közé sorolja.

Deák Endre
Zakariás Erzsébet

Mit tennél?

Moderato
(gitar)

Re Re⁴ Do Re Sib⁵ Do
Mit ten-nél, ha é-ne-ke-met é-ne-ke-d-hez

Re Re Re⁴ Do Re Sib⁵ Do Re
mér-ném? Mit szél-nél, ha ál-ma-i-mat ál-ma-id-hoz ten-ném?

re:m Sol7 Do Fa7+ Sol sol:m re:m
Ten-ger-len-nék s hűs hul-lám-mal zen-gő han-gon szél-nék,

re:m Sol7 Do Fa7+ Sol sol:m Re:m
Ma-dár-len-nék s da-la-im-mal er-dőt-vi-gasz-tal-nék.

D.C.

Re⁴ Sib⁵ Re⁴ Fa7+
Do

Mit tennél, ha gondolatom rajtad pihentetném?
Mit tennél, ha titkaimat nálad rejtegetném?
Patak lennék s völgyek ölen szelíden csobognék,
Szikla lennék s kőálmomban naphosszat elülnék.

Mit tennél, ha vágyaimat két kezembe tenném?
Mit tennél, ha lépted nyomát két kezembe venném?
Hajnal lennék s minden reggel harmatkönnvet sírnék,
Kék ég lennék s fejed fölött örökké ragyognék.

Farkas József
Gagy Réka

Kérdés és felelet

Shake Fa Mib⁶ Fa Sib Fa Sib⁴

1. Fa 2. La⁷ re m Sib⁷⁺ sol m⁶ La⁷

Kér-dez-lek té-ged, fe-lelj rá most,
Fe-lel-ni tud-nék, de ké-ső már

re m La⁷ Mi

Sib⁷⁺ la m⁷ sol m⁶ La⁷

Mi-lyen az éj va-rá-zsa? Áb-rán-dos? — kér-dez-és: fe-lelj gyor-san,
A haj-nal ha-sad, — nem é-rek rá. — kér-dez-ni egy-sze-rű, de

re m re m⁷ Sib⁷⁺ la m⁷ 1. sol m⁶ La⁷ 2. sol m⁷ Do⁷

Mit mond az éj — tűn-dé-re, á-mi-tőt, szé-pet ne-ked?
Fe-lel-ni o-ly — kor ne-héz. De a-zért fi-gyelj re-ám.

F³ Mib⁶ Fa Sib Fa Fa Mib⁶ Fa

Bol-dog per-csek tűn-nék, men-nék, vár-nak rád. — Bol-dog é-vek szó-zét-mé-nye

1. Sib Fa 2. Sib Fa Coda Fa

vár majd rád. — D.C.

Mib⁶ Fa Sib Fa Sib⁴ Fa

Rep. ad. lib.

Mib⁶ Fa sol⁶ Sol m⁷ la m⁷

Kérdezlek újra, mondd el nekem,
Milyen volt sorsod?
Hisz érdekel.
Voltál-e boldog és szerettél-e
Valaha?
Őszintén felelj nekem.

Felelni tudnék, de késő már,
A hajnal hasad,
Nem érek rá.
Kérdezni egyszerű, de felelni
Olykor nehéz,
De azért figyelj reám.

(Művelődés, 1975. április, XVIII. évfolyam, 4. szám, 42–43. oldal)

Kun Árpád |

Hétköznapok-ünnepnapok Mezőkeszűben 1946 és 1965 között (4.)

Lapunk 2017. márciusi számában *Életviszonyok egy mezőszéki faluban* címmel a szerző tömör összefoglalót írt Mezőkeszű 1940-50-es éveiről. Kun Árpád nyugalmazott református lelkész azóta bővítette és újabb adalékokkal egészítette ki a mezőszéki falu évtizedekkel ezelőtti életét leíró emlékiratát. Munkájából a mára lényegesen átalakult, sőt eltűntnek is mondható falukép és falusi életvitel rajzolódik ki, szerkesztőségünk ezért tartotta indokoltnak az írás folytatásos közlését, a már megjelent részek kihagyásával. (A szerkesztőség)

A háború utáni időben, Keszűben a gyermekeknek csak otthon készültek egyszerű játékaik, rongybabáik, rongylabdájuk. Abban az időben még a városi kereskedelemben is csak egyszerű játékokat lehetett kapni.

Barátok, szomszédok

A háború utáni időben, Keszűben a gyermekeknek csak otthon készültek egyszerű játékaik, rongybabáik, rongylabdájuk. Abban az időben még a városi kereskedelemben is csak egyszerű játékokat lehetett kapni. A falusi ember, aki egyébként spórolós is volt, ekkor még csak

a legszükségesebb dolgokat vette meg a ház számára. Játékot nem vásárolt. Így a gyermekek egy-egy rossz szekérkeréssel, vagy ehhez hasonló dologgal játszottak. Nagy dolog volt az '50-es évek közepén, hogy az iskolában a gyermekek apróbanikat összepótoltak, és öt-hat lejért vettek egy gumilabdát. Ez az összeg abban az időben sokat ért, sok gyermeknek csak egy-két leje volt, és arra is nagyon

Az idei Kolozsvári Magyar Napok keretében szervezett mezőkeszűi kiállítás részlete (forrás: a KMN honlapja)

vigyázott. Sokszor csak két-három szem cukorkát vásároltunk.

A falusi gyermekek korosztályuk szerint barátkoztak. Nekem két szomszéd-ban is két nagyobb fiú barátom volt: Vigh Feri és Juhos János. Feri három évvel, míg János négy évvel volt idősebb. A templomtól az Alszeg felé a kerten túl az első házban lakott Feri, akivel napon-ta találkoztam. Sokat játszottunk, sakkoztunk. Mikor már nagyobb fiú volt, de még nem konfirmált, máris komoly segítsége volt a családnak. Nyaranként, mivel rucákat is tartottunk, együtt mentünk a határba a répaföldjükre levelet szedni. Ezzel etettük a kis rucákat. Répalevéleért két-három naponként mentünk. Sokszor igyekeztünk még reggel elindulni. Vittünk magunkkal egy liter vizet, amikor a Paperdejénél voltunk, elrejtettük az árnyékba. Amikor visszafelé jöttünk, leültünk pihenni az árnyékba és ittuk a vizet. Vigh Ferihez mindig úgy mentem, mint haza. A család jó közepes gazda hírében állt. Úgy hét-nyolc éves koromban egy vasárnap a szüleim nem voltak otthon, és én a Vigh családnál maradtam. Arra emlékszem, hogy kora tavasz lehetett nagy sárral. Én Ferivel délután elmentem az iskola udvarára falábakkal, ahol nagyon sokan voltak. Ott volt egy gödör tele vízzel, és én abba falábastól beleestem. Nem történt semmi komoly bajom. Ferivel visszamentünk a szüleimhez, levettem a ruháimat, és odatették a kályha mellé, hadd száradjon. Abban az időben két nagy leány is volt a háznál. Kati volt a nagyobbik, Mari egy évvel fiatalabb. Mindkét lány ügyes, dolgozó volt. Falun abban az időben az volt a szokás, hogy először a nagyobbik leány megy férjhez, utána a kisebbik. Itt fordítva történt. Mivel Marit ellopták, neki nem rendeztek nagy esküvőt. Egy évre rá Kati is férjhez ment, rendes lakodalommal. A gazda, Feri bácsi, mint egyszerű parasztember pontosan végezte a munkákat. Mari néni pedig, mint ügyes falusi asszony komolyan vezette a házat. Volt varrógépe, varrni is tudott.

Az '50-es években még élt Feri bácsi anyja, Mányi néni, aki szombatos volt. Mivel az unokái Máminak szólították mi is Máminak mondtuk. Külön főzött magának, hogy az ételébe ne kerüljön disznózsír. Amikor kenyeret sütöttek, Mámi külön dagasztott. Mikor bevetették a kenyeret, az övébe egy szalmaszálat szúrt, nehogy összekeverjék. Külön tartott magának rucát, libát. Nyáron a vénasszony a pince bejáratánál főzött egy ideiglenes tűzhelyen. Szombaton nem dolgozott, ment a gyülekezetbe. Vigh Feri 1959-ben lebontotta az egyszerű régi nádfedeles istállóját. A bontásnál

„Szent hitünkről vallást tettünk...” Konfirmáció Mezőkeszűben 2015-ben. Hilda Cioancă felvétele

én is segédkeztem. Helyébe kőistállót épített, amelybe a csűr mellett ott volt a fedett szénásszín. Az udvar egy dombon volt, ezért a teli szekeret nehezen húzták az igás állatok. Az udvara tele volt szénával, szalmával, kukorica koréval, ágfával. A háza téglából és vályogból készült, cseréppel volt fedve. A bejárat tornácos volt, és egyik végében egy ágy volt, amelyet a házaspár nyáron használt. A Vigh Feri telke mindig tele volt állatokkal, ökrökkel, tehénnel, juhokkal, disznókkal, rucákkal. A telken ott volt az elmaradhatatlan kutya meg a macska. Feri barátom, miután elkerültünk a faluból, megnősült, majd megtanulta a teherautóvezetést. Kolozsvárra került, a későbbiek során, mint TIR-sofőr járta Európát. Szerettük a Mari néni sütötte ízes palacsintát.

Vigh Ferivel szemben a Nagyút alsó felén lakott egy másik barátom, Juhos János, aki négy évvel volt idősebb nálam. Az édesapja, mint egy másik fejezetben is megírtam, komoly asztalos és kőműves mester hírében állt. Kolozsváron inaskodott, félig polgári személynek tartotta magát. Megtermett ember volt, mindig megfontoltan beszélt, kiérdekelte a tiszteletet. A fiatal János 11 éves korában, amikor alig végezte el a négy osztályt, hamar beállt az apja műhelyébe segíteni. Ügyesen kezelte a gyalut, a fűrész, a faesztergát. Ebben az időben készített nekem egy sakkdobozt. Az édesapja sokat volt távol a háztól, hisz nemcsak Keszűben, hanem a szomszéd falvakban is dolgozott. Ilyenkor kihagyta a fiának, hogy mit kell elkészíteni. János így 13-14 éves korában már komoly munkát végzett, ajtót, ablakot készített az apja nagy örömeire.

Az idős mester az 1960-as évek elején a régi háza mellett újat épített. Ezt életében nem tudta teljesen befejezni, de fia befejezte. Amikor még Keszűben voltunk, 1965 tavaszán elvállalta, hogy a templomon általános javítást végez. Még ezek előtt 1952-ben is javította a templomot, majd 1954-ben egy kőkerítést rakott a templom elé a régi deszakerítés helyén. 1965 nyarán már neki-fogtak, hogy a templom nyugati falának egy részét újra rakják, amely azelőtt megrepedt. Sajnos, több régi freskó, festmény is áldozatul esett, mert a repedés a freskókat is érintette. A mester időközben beteg lett, majd meghalt. A munkát a fia, János fejezte be. A felesége Mányi néni sokat beszélt velünk, és sokszor mézes kenyérral kínált.

**Amikor kenyeret sütöttek,
Mámi külön dagasztott.
Mikor bevetették
a kenyeret, az övébe
egy szalmaszálat szúrt,
nehogy összekeverjék.**

János, mint fiatal legény, 1957-ben kerékpárt vásárolt. Ez nagy dolog volt, különösen Keszűben. Később kis motorbiciklit is vásárolt. 1963-ban vetítógépet hoztak a faluba, és Jánost kérték meg, hogy foglalozzon a filmvetítéssel. Az azelőtti években Jánossal, különösen a nyári vakáció idején, esténként többször mentünk Mócsra filmet nézni. Juhos János, Vigh Feri, Daróczi István (Kakas) és még más fiatalok, ahogy látták,

telik az idő és csak négy osztállyal maradtak, beiratkoztak Mócsra látogatás nélküli iskolába. Vakációkban, amikor ezek a fiatalok öt-hat-osok voltak, foglalkoztam velük. Juhos János továbbra is a faluban maradt, rendbe tette a házat, megnősült. Egy széki származású mezőgazdasági technikust vett el, és egy fiút neveltek, aki pap lett. Jánossal sokáig tartottam a kapcsolatot. Sajnos, több mint tíz éve meghalt.

A családjunkat sokat segítette Veres Ferenc. A Felszeg felé lakott. Felfelé ment a falun, egy kis fahídon mentünk át. Hatalmas udvara volt, a nagy istállóban ökrök, tehének, meg ló is tanyázott. Az udvar felső felében volt egy nagy ház, mellette nyári konyha, az udvaron pedig gazdasági épületek. Jó gazda volt, négy gyermeket, három fiút és egy leányt nevelt. Az ötvenes években kuláklírára tették. A nagy család sokat és szorgalmasan dolgozott. Szinte az egész búzatermését be kellett adja. Veres Ferencnek lova is volt. Fuvározással is foglalkozott, és ebből a jövedelemből pótolta a mindennapit. A gyermekei mind nagyobbak voltak, mint mi. A testvérek közül a legkisebbel, Pistával barátkoztam, aki három évvel volt idősebb, mint én. Veres Ferencnek a háború után több mint 20 hektár földje volt, amit igyekezett családjával megdolgozni. A család csendesen végezte a munkáját. A házigazda mindig megbeszélte a családdal, hogy mit kell elvégezni. Veres Ferencnek akkoriban élt egy testvérbátyja Kolozsváron, Dániel, aki ügyvédi teendőket végzett. Keszűbe ritkán jött. Veres Ferenc hiába dolgozta a földjeit, a búzát be kellett adnia kvótába. Így kenyér dolgában nehezen volt a hattagú család. Mint megírtam, sokat járt Kolozsvárra, és anyai nagyapám, aki pék volt, időnként kiségtette kenyérral, amit a szekér derekában a széna közé rejtve hozott haza. Mivel volt lova, ezért sokszor fuvarozott minket Mócsra, különösen, amikor vakációból mentünk vissza Kolozsvárra. Emlékezetes marad az 1960. januári fuvar. Akkor január elején esős idő volt nagy sárral. Nagyon nehéz volt a közlekedés. Két nagy bőröndünk volt megrakva, meg kisebb csomagok. Ekkor az az ötlete támadt, mivel voltak bivalyai, hogy egy kétkerekű szekérral visz Mócsig. Több mint másfél órát ment kora reggel a sárban a két fekete bivaly. Mire megérkeztünk Mócsra, a ruháink is tiszta sár lettek.

1961 nyarán apámnak temetése volt Gyekében. Elkértük a lószekeret. Veres Ferinek csendes lova volt, én is tudtam vezetni. Nagyon sok volt a munkája, hisz kaszáltak, gyűjtöttek. Pista nagyon szeretett volna velünk jönni, hogy ő hajtsa a lovat. Ezután Pista viccesen

A dunaszerdahelyi Csallóközi Táncgyűttes és a farnadi Nadas Ifjúsági Néptáncgyűttes előadásai Mezőkeszűben, a 20. Szent István-napi Néptáncfalalkozó alkalmával, 2018-ban

mindig azt mondta apámnak, hogy egyszer felborítja, amikor mennek a szekérral. Pistával is sokat sakkoztunk, futballoztunk. Vele is többször találkoztam az évek során. Egy másik barátom, aki szintén három évvel volt nagyobb, mint én, Szakács János volt. Ő is jó futballista meg sakkozó volt.

Veres Ferenc hiába dolgozta a földjeit, a búzát be kellett adnia kvótába (...) anyai nagyapám, aki pék volt, időnként kiségtette kenyérral, amit a szekér derekában a széna közé rejtve hozott haza.

Több családról maradtak még kedves emlékek, egypár ilyen családról röviden megemlékezek. Az egyik kedves család Horváth János (Dénes) volt. Az Alszegeben laktak. Nagyon sokáig tőlük vettük a tejet. Már 6 éves koromban is sokszor egyedül hoztam a tejet. Az akkori viszonyokhoz képest egyszerű, rendes háza volt. Teheneket tartott. A család több megpróbáltatáson ment keresztül, hisz az évek során három kiskorú gyermeket temettek el. Ugyanakkor a férfi és Erzszi asszony is sokat jártak orvoshoz. Egy lányuk maradt meg, Mária, akire nagyon vigyáztak. Szép, dolgozó lány volt. Alig volt 17 éves 1960 nyarán, amikor a falu egyik első legényéhez Horváth János (Józsié) ment férjhez, aki több mint tíz évvel volt idősebb Máriánál. Itt jegyzem meg, hogy Erzszi asszonynak

az egyik testvére Zsekán Mihály a háború után Magyarországra települt ki. Sokáig nem jött haza. Abban az időben még megvoltak a földek. Így Mihálynak is járt bizonyos földterület. Ezt a testvérek megváltották, és amikor hazajött, mindig volt pénze. Az ötvenes évek derekán, amikor a helyzet engedte, kezdett hazajárni. Azt ígérte, hogy ha Mária férjhez megy, elvállalja a násznagyságot. Esküvő előtt egy fél évvel autóbalesetet szenvedett. Sokáig ágyhoz volt kötve és többet nem jöhetett haza. Keszűből való távozásunk után is alkalmilag tartottuk a kapcsolatot a családdal. A Mária férje, János értelmes, jóképű férfi volt. Házat építettek, gyermekeket neveltek. Az évek során mint traktorista Mócscon dolgozott. Alig volt 50 éves, amikor az Állami Gazdaság istálló-jából hordta ki a trágyát. Valamiért megállt a mezőn, hogy vizsgálja az utánfutót, és ekkor egy forgó rúd bekapta a kabátját, majd megfojtotta.

A Zsekán családdhoz tartozott István is, akit Pistának szólítottak. Amint egyik előző részben írtam, Zsekán István szerette a gépeket. Volt két fia, akik sok gyermekcsínyt követtek el a faluban. Kis János középgazda a Lapos útján lakott. Egy leányuk volt. Komoly, templomba járó ember volt. Sokat olvasott. Így értelmesen tudott hozzászólni a dolgokhoz. Egy alkalommal, az '50-es évek közepén, amikor nála jártunk, az asztalán volt egy köteg az *Élet és Tudomány* című folyóiratból. Azokat olvasta. Az egyházban presbiteri tisztséget vállalt. Az akkori Sármási Református Egyházmegye gondnoki tisztségére is megválasztották. Az egyházi vizitációk alatt ő is a bizottság tagja volt. Keszűben egyházi ünnepeken és jeles eseményeken mindig komolyan hozzászólt. Csendes alázatos embernek ismertük.

Táncosok a mezőkeszűi színpadon a 20. Szent István-napi Néptáncatlálozón

Kis Dániel az előbb jegyzett Jánosnak testvéröccse. Az Alszeg felé lakott. Őt is komoly embernek tartották. Olvasott ember volt. Versek is írogatott. Már fiatalon presbiter lett. Feleségével 1959 húsvétján egy aranyozott kelyhet adományoztak az egyház részére. Élete egyik bánata volt, hogy nem lehetett gyermeke. Miután távoztunk a faluból, a továbbiakban is az egyház presbitere maradt. Az írással továbbra is foglalkozott. Halála után írásából egy kötetet állítottak össze. Közben a gazdálkodás mellett állat-technikus volt a TSZ-ben, majd kereskedő, elárúsító volt a helyi üzletben. Kis Danival is sokáig tartottuk a kapcsolatot.

A falu és az egyház életében mindig fontos szerepe volt a gondnoknak. Mindig egy ügyesebb, értelmesebb, jó gazdaembert választottak erre a tisztségre. Így volt Keszűben sokáig Novai András a gondnok. Haton voltak testvérek, és mind komoly emberek. Egyik testvérük fiatalon meghalt. András az Alszeg felé vezető úton, a szövetkezet mellett lakott egy nagy telken az apjával és egyik testvérével, Danival. A telket egy idő után megosztották. András új házat épített. Itt lakott Juliskával, a feleségével és egy leányukkal, Zsuzsikával, aki 1950-ben született. Novai András, amíg magángazdaság volt, szorgalmasan dolgozott, két tehénnel szántott. Szerette a szőlőművelést, mindig volt finom bora. Komoly, templomba járó ember lévén mindig felszólalt ünnepeken, jelentős alkalmakon, és biztatta a közösséget, részt vett a közmunkákban.

A papi laktól nyugatra közvetlen szomszéd volt Novai János. A több testvérből álló Novai család egyik fiának az akkor már halott Jánosnak volt a fia. János 7 évvel volt nagyobb, mint én. Ott lakott az édesanyjával és Erzsi testvérével,

majd az anyja második házasságából 1948-ban született leányával, Rubinkával, aki Laci öcsémmel volt egyidős és gyermekkori barát. Az asszony, Juli a háború után férjhez ment egy Felházi István nevű férfihez, de külön éltek. Így János volt a család mindenese. Már fiatal korában ügyesen végezte a ház körüli teendőket. Jó hangú férfi volt, szeretett énekelni. A későbbi évtizedekben mint énekes kántor szolgált a templomban.

A falu és az egyház életében mindig fontos szerepe volt a gondnoknak. Mindig egy ügyesebb, értelmesebb, jó gazdaembert választottak erre a tisztségre.

Nemcsak a gondnokkal, hanem az évek során a kántorral, Tóbiás Istvánnal (Gidurával) is jó kapcsolatot tartottunk. Az Alszeg felé lakott. Házat épített és öt gyermeket nevelt. Rózi nevű leánya volt az első érettségizett leány a faluban. A gyermekei közül az egyik, Tibor pap lett. Tóbiás Istvánnak jó hangja volt, és egy időben szorgalmasan járt Kolozsivára László Dezsőné Évához, aki a Farkas utcai templom kántora volt. Ő tanította meg harmóniumozni Pistát, aki sokáig végezte ezt a feladatot. Szorgalmasan dolgozott, mert igyekezett eltartani nagy családját.

A régi falu nyárestéihez vagy éjszakáihoz hozzátartozott a legények éneklése. Úgy éjfél tájban, amikor nyitott ablakkal

aludtunk, sokszor hallottuk a legények szájából a szép csendes énekelt népdalokat. Egyik ilyen „pacsirta” volt Veres Márton (Csokus). Mindig meg lehetett ismerni a hangját. Sokszor voltak vendégeink, akik szerették hallgatni az éneklést.

Gyermekkori barátaim közül még megemlítem Tóbiás Jóskát (Picust). A Kis utcában lakott édesanyjával s két testvérbátyjával. Sokszor játszottunk együtt. A faluban maradt, egy ideig kovácsinas volt. Katonáság után meg nősült. A TSZ-ben dolgozott, majd annak az 1980-as években egy ideig elnöke volt. Komoly férfi lett, akinek szavában bízni lehetett.

A volt osztálytársaim közül megemlítem Horváth Pétert, akik a határban laktak, a Mócs felé vezető úton. Apja és bátyja reformátusok, míg anyja és két nővére szombatosok voltak. A család jó gazda módjában élt. Peti ötödikbe Mócsra ment. Egy idő után a kereskedelembe dolgozott, ott alapított családot, egy román lányt vett el és házat épített. Az évek során vele is sokszor találkoztam.

Egy másik ügyes osztálytársam Horváth János (Piros) volt. Mint adventista ott maradt a faluban. Földvári Miklós (Turi) a Felszegben lakott. A négy osztály elvégzése után a faluban maradt, gazdálkodott. Földvári Zsuzsi (Cindri) egy sokgyermekes család legkisebb lánya volt, heten, vagy nyolcan voltak testvérek. Zsuzsi, mikor nagylány lett, elkerült Kolozsivára. Ott dolgozott, majd ott ment férjhez. Zsuzsi két nagyobb fiútestvérével, Árpáddal és Mihállal is jó barátságban voltam. Mihály a faluban dolgozott, ott nősült meg. A későbbiek során az egyházban ellátta a kántori teendőket, szép hangja volt. Árpád már az '50-es évek elején elvégezte Mócsra a hét osztályt. Katonáság után autózvezető lett. A helyi TSZ-ben teherautót vezetett. Tóbiás János (Tabák). Szintén többgyermekes családból származott. Az apja sokáig juhpásztor volt, és ő is mint gyermek segített a juhok őrzésében. A későbbiek során Kolozsivára került, ott dolgozott.

Még nagyon sok családról, személyről tudnék emlékezni. Itt is a teljesség igénye nélkül még egypár olyan személy nevét írom le, akikkel egykor sokszor találkoztam. Így említem: Pásztor Ferit, Pásztor Gyurit, Pásztor Jóskát, Novai Istvánt, Szakács Jánost, Tóbiás Mártont (Rét), Tóbiás István Józsikát, Horváth Istvánt (Csurkuly), Deák Mihályt, Horváth Istvánt (Kenderesi), Horváth Danit (Kenderesi), Járai Istvánt (Pista), Járai Jánost, Veres Jánost, Varga Györgyöt, aki szintén értelmes, jó gazdálkodó

A mezősegi konfirmandustábor résztvevői 2014-ben (Képek: a Mezőkeszűi Református Egyházközség Facebook-oldala)

volt. A '70-es és a '80-as években sokáig a gyülekezet gondnoka volt.

A sort még lehetne folytatni. Gyermekek- és ifjúéveim alatt szinte minden háznál jártam. A szombatista családokkal is igyekeztünk jó viszonyban lenni.

Gyakori keszűi családnevek: Horváth, Tóbiás, Veres, Novai, Zsekán, Kis, Vigh, Földvári, Lőrincz, Járai, de volt Juhos, Nagy, Dózsa, Deák nevű család is.

Kibúcsúzás

Apámat 1965 nyarán meghívták Vajdakamarásra lelkésznek. Már nyáron sokan beszéltek, miért kell más faluba menni. Igaz, akkor Vajdakamarás községhely volt, volt 8 osztályos magyar iskolája, orvosi rendelője, köves útja. Abban az évben kezdett rendszeres autójárat lenni Kolozsvár és Vajdakamarás között. Igaz, csak egyszer fordult az autó, reggel korán ment Kolozsvárra, és délután 5 órakor indult vissza Vajdakamarásra. Az út mintegy másfél órát tartott, mivel akkor még Apahidától csak makadámút vezetett a faluba. De ez is sokat jelentett, hogy a falu közepéről, közel a papi laktól volt a buszmegálló. Így könnyebben lehetett Kolozsvárra utazni, a rokonok is könnyebben keresték fel a családot. No meg a gyülekezet is nagyobb volt. Abban az időben 850–900 lélek között volt a reformátusok száma. Vajdakamaráson akkor volt mintegy 300 adventista, 100–120 román és 25–30

cigány. Kamaráson is egy nagyon szép tornyos műemlék templom látható.

Ilyen előzmények után 1965. november 6-án vasárnap délután, szép őszi időben volt a kibúcsúzás. Az alkalmat az tette ünnepélyesebbé, hogy ezen a vasárnapon volt a megújított templom újraszentelése. Ez alkalommal még Máthé István akkori mócsi lelkész is szolgált, aki apám után átvette a gyülekezetet, mint beszolgáló lelkész.

Mint írásomban már jeleztem, 1965 tavaszán Juhos János asztalos-kőműves mester vezetésével nekifogtak a templomjavításához. Mivel közeledett a villany bevezetése a faluba, ekkor már a templomba a villanydrótokat is behúzták. Igaz, a villany csak 1967-ben gyűlt ki. A templom nyugati falának nagy részét le kellett bontani, majd újraépíteni. Mindenki nagyon várta az építkezés befejezését. Alig pár heti munka után id. Juhos János mester beteg lett és alig két hónapi betegség után meghalt. Ekkor a presbitérium a fiatal, 24 éves fiát bízta meg a munka folytatásával. Alig kezdték újra a munkát, az ifjú mestert a katonaság szeptember elején egy hónapra hirtelen behívta kiképzésre. Október elején teljes erővel folytatódott a munka, és a szép őszi megengedte, hogy november elejére elkészüljenek a legszükségesebb munkákkal. Édesapám nagyon örvendett, hogy egy rendbetett templomot hagy maga után. Az október már a készülődés jegyében telt el. Laci öcsém ekkor otthon volt, mert érettségi után először nem jutott be

az egyetemre. Ez a következő évben sikerült, és elvégezte a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem történelem szakát. István öcsém még Keszűben kezdte el a III. osztályt, majd november közepétől már Vajdakamaráson folytatta. Így Laci öcsém nagy hasznára volt a költözködésnek. A szüleim is a közel 20 év alatt jól megismerték a falut. Ezen idő alatt bizonyára minden házban megfordultak.

Ezen előzmények után jött a kibúcsúzás napja. Ekkor ismét együtt volt a család. Apámnak két testvére is jelen volt ez alkalommal. Az istentisztelet után apám ismét köszöntötte a gyülekezetet, sok kedves élményt emlegetett, majd elmondta, hányat keresztelt, esketett, temetett, konfirmált. Mindezekért hálát adott az Úrnak.

Nagyon sokan voltak a templomban, apám mindenkivel kezet fogott, ugyanúgy a család is.

A közel 20 év sok kellemes emléket hagyott maga után. Sokan kértek, hogy még keressük fel, ne felejtjük el a falut. Sokáig említettük az ismerősöket, a kellemes, meg néhány kellemetlen emléket is.

Mi, a három testvér először 1966. január 2-án lószekerrel mentünk Vajdakamarásról Keszűbe. Ott ekkor volt az újévi istentisztelet. Mindenki örvendett a találkozásnak. A következő években még több alkalommal voltunk Keszűben. Meghívtak temetésekre, voltunk templomszentelésen és más alkalmakkor. Én magam is többször szolgáltam Keszűben. A gyermekkori emlékek megmaradtak.

Kár, hogy nem volt abban az időben fényképezőgépem. Mennyi nádfedeles házat, istállót, mezőgazdasági szerzőt, festett tányért, fűzfából font kerítést, kancsókat, varrottas lájbikat, fejkendőket lehetett volna megörökíteni. Emlékezetesek maradnak a nagy sáros utcák, de emlékezünk a derűs napokra, a sok egyszerű keszűi dolgos emberre, a sok gyermekkori barátára, futballozásokra. Milyen örömmel vártuk a vendégeket. Ott volt a csendes család, ott nőttünk fel és indultunk az élet útján.

Még most, több mint ötven év után is sok olyan dologra emlékszem, ami mintha most lett volna. Egyik utóbbi szolgálatom alkalmával a gyermekkori barátaim, akikkel találkoztam 2017 pünkösdjén, már 70 éven felüliek, mások már elköltöztek az örök hazába. A templom a papi lak szép rendben van, a ház előtt most is nő egy diófa, van villany, aszfaltút. Az egykor gyermekekkel teli utca most csendes, a fél falu üres. Az üresen maradt házak utcakapuja sincs kulcsra zárva.

Vajda András

Családfakutatás, őskutatás: nem csak szakértőknek

A családfakutatás vagy őskutatás, idegen szóval genealógia, újabban reneszánszát éli szerte a világban, Magyarországon és Erdélyben is.

Ki nem gondolt soha arra, hogy honnan is származnak ősei, hol éltek, miben jeleskedtek és milyen emlék maradt vagy maradhatott fenn tőlük? Úgy gondolom, hogy szinte mindenannyiunkban felvetődnek ilyen és hasonló gondolatok. Sokan talán rákérdeznek nagyszüleiknél, rokonaiknál, lényegesen kevesebben talán a családi iratok közt próbálnak ezt-azt felderíteni – de aztán az egész dolog többnyire feledésbe merül mindennapi dolgaink sodrában.

A családfakutatás vagy őskutatás, idegen szóval genealógia, újabban reneszánszát éli szerte a világban, Magyarországon és Erdélyben is. A nemesi családok történetének kutatása a lezármazottak személyes érdeklődésén túl a történelemkutatás fontos részét képezi, s ezáltal forrásai is jól ismeretek – de honnan induljon, mit tegyen az, akinek ősei nem tartoztak a történelmet országos szinten formáló családokhoz? Szerencsére a levéltárak adatainak könnyebb elérhetősége, a világháló és újabban a genetikai vizsgálatok költségeinek radikális csökkenése olyan új információkat tett elérhetővé, amelyek a műkedvelő kutató számára is több lehetőséget biztosítanak őseik felkutatására.

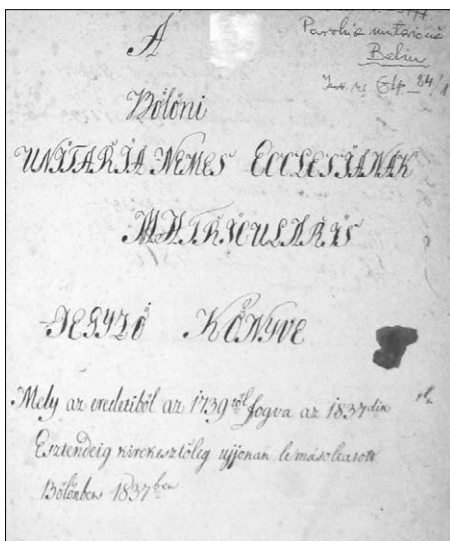
Jelen cikkben személyes tapasztalataim alapján igyekszem a számukra is elérhető, elsősorban Erdélyhez és szűkebb körben a Székelyföldre kapcsolódó forrásokat bemutatni, az amatőr kutató számára egyfajta útmutatót nyújtani az őskutatás elkezdéséhez. Anak, aki egy ilyen kutatásba belevág, érdekes kalandban lesz része, amelynek során testközelbe fognak kerülni ősei mindennapi gondolatai, emlékei és sok esetben az is, hogy egyes történelemformáló események miként hatottak rájuk, illetve adott esetben milyen szerepet játszottak ők maguk ezeknek az alakításában. Fontosnak tartom, hogy a mai divatot kerülve ne valamit bizonyítani

próbálva, hanem nyitott szemmel és elmével, az elődöknek és a történelmi hűségnek kijáró tisztelettel vágjunk neki ennek az útnak.

Mit rejtene az iratok, avagy amit egy szabad székely család történetéről a források elárulnak

Kutatásaim kezdetén családomról annyit tudtam, hogy bölöni (háromszéki) unitárius székelyek voltak, talán nemesi oklevéllel is büszkélkedhettek (a bölöni hagyomány egyértelműen „kutyabőrös Vajdák”-ként jegyez bennünket ma is), bár ezt a közeli családban már senki sem látta. Nagyanjai ágon hétfalusi csángók, anyai ágon ugyancsak székelyek, ezúttal sófalvi székelyek voltak.

Ezen túl semmi más információ nem állt rendelkezésemre, mindaddig, amíg nagyszüleim hagyatékában meg nem találtam az 1940-es években kikért anyakönyvi adatokat, tőlem számolva öt nemzedékre visszamenőleg (mint később megtudtam, erre a nem zsidó származás igazolása miatt volt szükség az adott világháborús kontextusban). Ez adta azt a kiindulási pontot, amely legtöbb családfakutatásnál az első lépés kell, hogy legyen: az egyházi anyakönyvek felkutatása, elemzése. Sajnos, ezek ma már csak a legritkább esetben találhatóak meg a lelkészi hivatalokban, többségük, ha fennmaradt, a Román Állami Oklevéltár különböző megyei részlegein kutatható, szerencsére mindegyiknek a forráslistája megtalálható a világhálón [4]. Lelkes műkedvelő családfakutatók jóvoltából jelentős részük már digitalizált formában is elérhető az Erdélyi Genealógiai Társaságnál, önköltségi áron [5]. Így jutottam én is a bölöni unitárius anyakönyvekhez, amelyek megszakítás nélkül, 1737-ig

„A bölöni Unitaria Nemes Ecclesianak Matricularis Jegyző Könyve” 1837-ből

visszamenőleg tartalmazták a születéseket, az esketéseket (a pap a feljegyzések szerint „kopulált”) és a temetéseket. Ezzel a családfa máris szépen kiegészült 1737-ig visszamenőleg. Tapasztalataim szerint hasonló eredményekre számíthatunk a legtöbb más egyházi jegyzőkönyv esetében is, egyes szerencsés esetekben akár a 16. század közepéig is visszanyúlva.

Visszafelé haladva az időben, az anyakönyveken túl a források nagymértékben leszűkülnek. A 18. századra vonatkozóan a következő forrásokra lehet támaszkodni:

Püspöki vizitációk összeírásai. Főleg a protestáns egyházak esetén volt jellemző, hogy a püspökök – az egyházi fegyelmet erősítendő és az átkereszteléseket megelőzendő – időről időre bejárták a lelkési hivatalokat, és leltárt készítettek mind a vagyonról, mind a hívekről. Ezek többsége továbbra is az egyházi levéltárakban kutatható, az én esetemben az Unitárius Levéltárban őrzött összeírásokban volt lehetőségem őseimet fellelni, és az anyakönyvvél összevetve további adatokhoz jutni (mint kiderül, egyik őszám éveken át harangozóként is szolgált).

Adó-, lakosság- és úrbéri összeírások. Az osztrák fennhatóság alá kerülés (1686) nyomán a 17. század végén és a 18. században egyre gyakrabban találkozunk vagyonösszeírásokkal; ezek többségükben a Magyar Oklevéltárban kutathatók, de a székely székekre vonatkozó adatok könyv formájában is elérhetőek [6]. Székelyföldön kívül az 1715-től kezdődően születő rendszeres összeírások adnak további támpontot, ezek többsége elérhető a világhálón is: fontos és hasznos források a folyamatos feltöltés alatt álló Adatbázisok Online és Hungarica portálok [7, 8].

Az erdélyi fejedelemség korából (1541–1690) a legfontosabb forrást a családfakutatáshoz a fejedelmi királyi könyvek és a székely lustrák képezik.

Törvénytársi jegyzetek. A peres ügyekről történt feljegyzések a legtöbb székely szék és vármegyéjében is fennmaradtak, bár feldolgozásuk, kevés kivétellel, még várat magára. Háromszék törvénytársi döntéseinek egy része

A jegyzőkönyv egyik lapja

a Székely Oklevéltár új sorozatában kutatható (erről bővebben később), míg Torda vármegye iratait az Erdélyi Múzeum Egyesület publikálta [10].

Székelyföldre vonatkozóan a 17. század legvége és a 18. század legeleje számít az újkor legszegényesebb forrású periódusának. Eppen ezért kiemelkedő fontosságú az 1713-ban készült összeírás, amely az osztrák császár hűségére felelködő tizenhárom éves vagy annál idősebb háromszéki székelyek teljes listáját tartalmazza. Ezt Apór Péter székely főispánnak, az összeírás levezetőjének hagyatékában fedezte fel és publikálta Szádeczky Lajos 1903-ban, és a világhálón is elérhető a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárának digitális könyvtárában, a KlimoTheca-ban [9]. Számomra ez a dokumentum több érdekes információval is szolgált: 1713-ban Bölönben egyetlen férfi Vajda élt, aki nemes volt, de az esküt nem saját kezűleg írta alá. Bár jelenleg a falu lakosságának jó része a Vajda nevet viseli, ez az adat arra utalt, hogy a nemes Vajdák nem sokkal 1713 előtt költöztek Bölönbe – de mikor, honnan és miért?

Az erdélyi fejedelemség korából (1541–1690) a legfontosabb forrást a családfakutatáshoz a fejedelmi királyi könyvek és a székely lustrák képezik, kiegészítve a széki és vármegyei jegyzőkönyvekkel. A fejedelmi királyi könyvek a Mohács (1526) előtti hagyományt követve a fejedelmi kancellária által kibocsátott okiratokat tartalmazzák, többek között – és itt kapcsolódnak

a családfakutatáshoz – a fejedelmi nemesítő és adományozó dokumentumokat. Főleg a 17. század folyamán a legtöbb fejedelem nagy hangsúlyt fektetett a székelység, mint könnyen mozgósítható haderő sorsának követésére és a kiemelkedő szolgálatot nyújtó egyének megjutalmazására. A jutalom sok esetben „rendes” nemesítést, még ritkábban birtokadományt jelentett. A királyi könyvek többsége elérhető a világhálón és könyv formájában is [11, 12]. Ezen kívül az Arcanum Kft.-nél lehet érdeklődni a teljes gyűjtemény tartalmazó DVD elérhetőségéről [17].

A 17. századi – és kisebb mértékben a 16. századi – székely családfakutatás elengedhetetlen forrásai a székely lustrák, vagy katonai összeírások. Ezek elsődleges célja a hadköteles és hadképes székely férfiak nyilvántartása volt, a gyors mozgósítás elősegítésének és a katonai szolgálat elkerülésére tett kísérletek megakadályozása céljából. A székelység tagjai hagyományosan szabad embernek számítottak, akik kollektív nemességükért és adómentességükért cserébe kötelesek voltak az uralkodó (magyar király, majd később a fejedelem) kérésére katonai szolgálatot teljesíteni, saját költségükön. Ez a rendszer a 16. század derekára lassú átalakuláson kezdett átmenni, több társadalmi folyamat eredményeként. Egyrészt beindult a vagyon differenciálódás, amelynek következtében a szegényebb székelyek már csak gyalog tudtak hadba vonulni, míg a tehetősebbek – a későbbi lófők – továbbra is lóháton szolgáltak. Másrészt a vagyonosodó réteg igyekezett az elszegényedő réteget jobbágyosságra szorítani, a földek megmunkálásának biztosítása végett, ehhez gyakran a fejedelem segítségét is igénybe véve. A jobbágyosodást gyorsította az is, hogy a folytonos háborúskodás nyomán sok szabad székely önként vállalta a jobbágyosságot, ezáltal elkerülve a hadba vonulási kötelezettséget. Ezek a folyamatok végül oda vezettek, hogy a 17. század első felében a fejedelmek már a szabad székely státusz visszaállítására helyezték a hangsúlyt, és ezt a lustráirásoknál is szigorúan nyomon követték (például az újra jobbágyossá süllyedő székelyek felszabadítása és hadra kötelezése révén).

A legrégebbi lustrák – amelyek ismereteink szerint nem maradtak fenn – még Mátyás király idején, a 15. század vége felé születtek. A 16. század során ezek egyre szaporodnak, bár elsőre inkább összesítések készülnek: melyik faluban hány jobbágy, szabad gyalogos és lófő

lakik. A részletesebb összeírások a 17. század elejéről maradtak fenn, ezek közül a leghasznosabbak 1602-ből, 1604-ből, 1614-ből, 1624-ből és 1635-ből származnak; számomra még hasznosnak bizonyultak az 1655-ben, 1674-ben és 1679-ben, majd 1683-ban készült lustrák is. Az erdélyi fejedelemség megszűnése után (Apafi Mihály fejedelem 1690-ben bekövetkezett halála jelenti a független erdélyi fejedelemség végét) már kevesebb és többnyire töredékes összeírás maradt fenn.

A székely lustrák döntő többsége a kolozsvári Állami Levéltárban és a Magyar Országos Levéltárban kutatható eredetiben, illetve mikrofilmen. Jelentős részük nyomtatásban is megjelent, hála a Székely Oklevéltár könyvsorozatnak. Tapasztalataim szerint a Székely Oklevéltár kötetei – kezdve a 19. század végén és a 20. elején kiadott úgynevezett régi sorozattal, majd az 1983-ban elindított új sorozattal bezárólag – a székely családfakutatás egyik legfontosabb kellei. Eredetileg oklevelek közlésére indította Szabó Károly kolozsvári levéltáros 1872-ben, akinek munkáját Szádeczky Lajos folytatta, elkezdve az oklevelek mellett a lustrák publikálását is (a régi sorozat 5. kötetétől kezdődően). A régi sorozat összesen nyolc kötetből áll, és ezek mindegyike elérhető a világhálón, a Transindex portálon belül működő Adatbank keretein belül [14]. Sajnos, az új sorozat esetében – ami ugyancsak nyolc kötetet tartalmaz – ennél kevésbé jó a helyzet: ezekből csupán a 4. és 5. kötet elérhető a világhálón [15], a többi kutatására a könyvtári példányok, illetve az antikváriumokban időről-időre felbukkanó és megvásárolható darabok

révén adódik lehetőség. Az Oklevéltárakra, fontosságukra való tekintettel, még visszatérek a cikk forrásanyagokat részletező részében.

Kutatásaim során elsősorban a régi sorozat köteteiben, illetve az új sorozat első köteteiben fellelhető információkat dolgoztam fel, és ez hozta el számomra az első komolyabb akadályt is: az 1680 előtti összeírásokban egyszerűen nem szerepelt Vajda Bölönben. Az anyakönyvek és az 1713-as összeírás alapján (ahol csak egyetlen Vajda szerepelt) ez várható is volt, de hosszabb időre lelassította a kutatást. Az áttörést az új sorozat 8. kötetében megjelent 1683-as, a törökök oldalán Bécs ellen viselt hadjárat utáni összeírás hozta meg: nem csak hogy felbukkannak Vajda János és István, mint lófők és Kálnoky Farkas fejedelmi kancellár udvari emberei, hanem a lustrát készítő jegyző azt is odaírta a nevük mellé, hogy „Udvarhelyszékről, Tordátfalváról költöztek ide”. Valódi Heurka-pillanatot jelentet ez a kutatásom számára: ettől a ponttól már sikerült, több-kevesebb megszakítással, tovább folytatni visszafelé az ősök – tordátfalvi szabad gyalogos székelyek – fonalát egészen 1602-ig (a Bölönbe költözés után már nem szerepel több Vajda Tordátfalván, és a helyszíni látogatásomkor sem találtam semmilyen rájuk utaló hagyományt vagy helynevet). A Tordátfalváról Bölönbe költözésről, amely minden bizonnyal fontos eseménynek számíthatott a család életében, semmi családi hagyomány nem maradt fenn, sem arról, hogy őseink a fejedelmi kancellár – a fejedelem után a legnagyobb hatalommal rendelkező méltóság – udvari emberei voltak;

ám a dokumentumok tisztán és jól követhetően bizonyítják ezt a családi történetet gazdagító és színesítő adalékot.

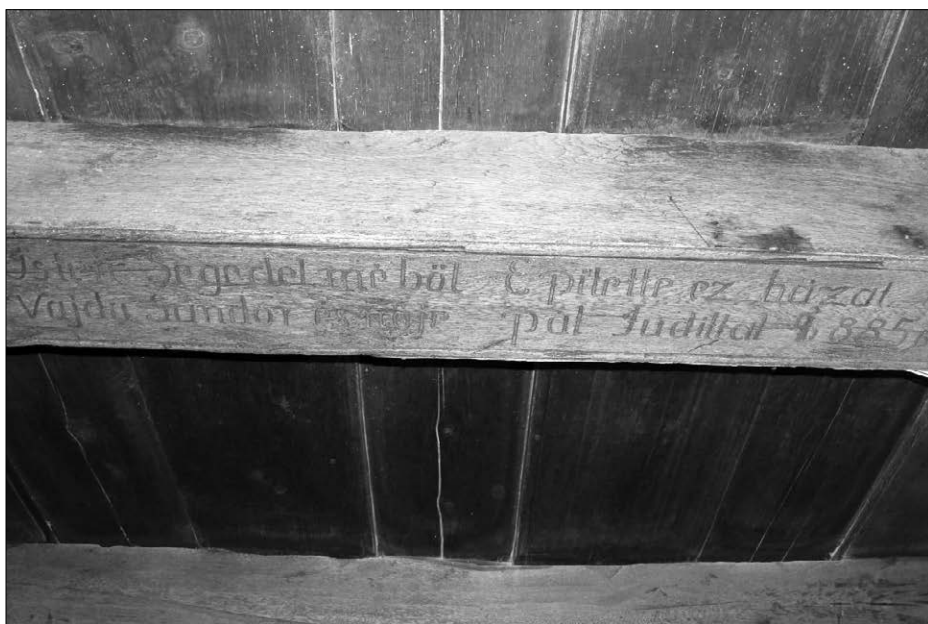
Mielőtt tovább lépnénk, szeretném hangsúlyozni, hogy az eddig leírt kutatást – kivéve az Unitárius Levéltárban végzett munkát – gyakorlatilag otthonról, a számítógép és az íróasztal mellett ülve végeztem el, jó részét úgy, hogy nem is tartózkodtam Kolozsváron. A befektetett időn túl az anyagi költségek is alacsonyak, gyakorlatilag pár könyv árával érnek fel.

A székely lustrák döntő többsége a kolozsvári Állami Levéltárban és a Magyar Országos Levéltárban kutatható eredetiben, illetve mikrofilmen. Jelentős részük nyomtatásban is megjelent.

Összefoglalva, karosszékéből tevékenykedő amatőr történészként sikerült nagyvonalakban felderítenem az apai ági leszármazásomat 1602-ig visszamenőleg, kideríteni a Vajdák középkori fészket (amely nem volt azonos az újkorival) és 1737-től indulva apai ágon részletes családfát is sikerült megrajzolni. De a kérdés adott volt: sikerül-e tovább visszább lépni az időben? Milyen más információ lappanghat még az irattárakban, amely segíthet a még meglévő fehér foltok eltüntetésében?

A rendelkezésre álló, 1600 előtt született lustrák már nem említik név szerint a tordátfalvi gyalogos székelyeket – de 1570-ig visszamenőleg van bizonyíték arra, hogy 4-5 szabad, gyalogos székely család élt Tordátfalván, ugyanannyi, mint 1602-ben, amikor név szerint sorolják fel őket. Közvetett bizonyítékként kezelem tehát, hogy ezek egyike a Vajda család volt. Ezen túl sajnos, az első kérdésre a válasz nemleges, ami azért sem meglepő, mert az első név szerint említett tordátfalvi lakos 1567-ben szerepel az okiratokban.

Azonban a levéltárak további érdekes adalékokkal szolgáltak családom 17. századi történetéhez. Az anyakönyveken, a királyi könyveken és a lustrákon túl a következő feldolgozandó anyag a székek törvényszéki jegyzőkönyvei voltak, és ezek mind fellelhetők, szabadon kutathatóak a kolozsvári levéltárban.

A szerző dédapja által állíttatott, 130 éves mestergerenda (A szerző felvétele)

A legrégebb, ma is álló székelykapu Tordatfalván (A szerző felvétele)

Jómagam a miklósvárszéki (ahova Bölon közigazgatásilag régebben tartozott, tájegységileg pedig ma is tartozik) és udvarhelyszéki (ahol Tordátfalva található) adatokat fésültem át; sok esetben olyan dokumentumokat tett elém a levéltáros szakember, amelyeket még ők maguk sem leltároztak fel, és saját bevallása szerint átszállításuk óta, azaz az elmúlt 70 évben senki meg sem érintett. Úgy gondolom, ezek rendszerezése, közvételése az erdélyi történelmekutatás egyik kiemelkedő célja kellene, hogy legyen.

*... egyik ősömet
1633-ban azért perelték,
mert gorombán beszélt
a falu nemesével, 1656-
ban egy másik ősöm
a szomszéd szekérrúdjával
próbált magának
igazságot tenni.*

A törvénytárszékű jegyzőkönyvekben való kutatás, ezek rendszerezésének hiányában, a családfakutatás területén gyakorlatilag a közmondásbeli szénakazalban rejtőzködő tű keresésének felel meg. Pár ezer, kézzel írt oldal átfésülése révén jutottam tíz-húsz használható információhoz, amelyek azonban tovább színesítették a családomról kialakult

képet. Anekdotikus értékkel rendelkeznek például az, hogy egyik ősömet 1633-ban azért perelték, mert gorombán beszélt a falu nemesével, majd 1656-ban egy másik ősöm mérgében a szomszéd szekérrúdját törte le, és azzal próbált magának igazságot tenni. Komolyabb ügyekben is szerepeltek: 1686-ban friss bölöniekként bizonygatták a helyi főnemesmel szemben, hogy egy bizonyos földdarab az ők tulajdonát képezi.

De hogyan tovább?

A kutatást jelentősen beszűkíti a rendelkezésre álló gyér forrásanyag. További információkat leginkább olyan családok hagyatékából, leveles ládáiból remélhetek, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak családom tagjaihoz – gondolok itt elsősorban a Kálnoky család hagyatékára, különös tekintettel az 1660–1720-as időszakra. Úgy érzem, hogy mostantól a rendszeres egyéni kutatás átadja helyét az itt-ott felbukkanó új adatok átfésülésének, a véletlenszerűen felbukkanó utalások számbavételének.

Ötpontos terv amatőr családfakutatóknak

Összegezve tapasztalataimat: aki arra szánja el magát, hogy családja múltjának feltárásába kezd, általában egy jól kitaposott úton fog haladni, amelyet az alábbiakban vázolok röviden:

1. A második világháborúig, jobb esetben a 20. század elejéig visszamenőleg a családi hagyományok és még létező

iratok képezik a legmegbízhatóbb kiindulási pontot. Fontos, hogy egyértelműen megállapítsuk, hogy hol volt a család „ősi” fészke, és melyik felekezethez tartoztak.

2. A következő lépés mindenképp az egyházi (esetleg részben világi) anyakönyvek felfedése és elemzése, amihez nagy segítséget nyújt az Erdélyi Genealógiai Társaság leltára [5]. Ugyanakkor a Román Állami Levéltár (Arhivele Naționale) megyei kirendeltségeinek és a Magyar Országos Levéltár leltárait is érdemes átböngészni a világhálón.

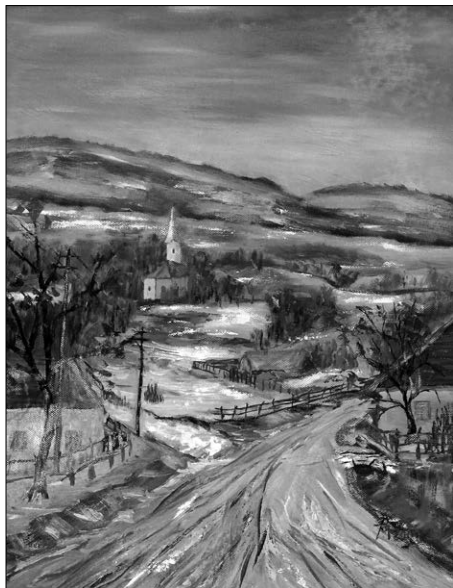
3. A világhálón folytonos feltöltés alatt levő adatbankokban keresés: itt érdemes helységekre és személyekre rákeresni, családfakutatás szempontjából elsősorban a különböző összeírások és bizonyos esetekben az oklevelek nyújtanak hasznos információkat. Székely felmenők esetén a Székely Oklevéltár, más esetekben az Erdélyi Múzeum Egyesület publikációi jelentenek fontos forrásokat.

4. Magyarországon és Romániában minden levéltári irat, néhány kivétellel, szabadon és ingyen (esetleg képletes összeg ellenében) megvizsgálható és másolható, eredetiben vagy mikrofilmen (ez utóbbi inkább a magyar levéltárakra jellemző). Érdekes konkrét névjegyzékkel készülni és pár napot rászánni: általában 24 órába telik az iratok előkészítése, és korlátozott az egyszerre kiadott, illetve egy napon belül vizsgálható iratok száma.

5. Egyéb források felkutatása: itt már a kutató egyéni tudása, háttérismérete – és nem kis mértékben szerencséje – játssza a fő szerepet. Tapasztalataim szerint helységeket, illetve személynevek és évszámok kombinációjára való rákeresés gyakran meglepő eredményekhez vezet a világhálón. A 19. és 20. századra vonatkozóan a folyamatosan bővülő digitalizált és kereshető napilap- és folyóiratportálok is szolgálhatnak értékes adatokkal.

Források rövid jegyzéke

Történelmi források szempontjából fontos tudni, hogy minél messzebb nyúlunk vissza az időben, annál szűkösebb lesz a rendelkezésre álló adat, míg az 1241-es tatárjárás előtti időből már csak a királyi kancellária fennmaradt irataira és a pápai tizedek összeírásaira hagyatkozhatunk. Családfakutatási szempontból – hacsak nem jól ismert nemesi család múltját kutatjuk – ezek az iratok elsősorban a történelmi keretet segítenek megérteni, mint például mióta létezett

Tordátfalva (forrás: <https://tordatfalva.wordpress.com>)

az ősök által lakott település, hova tartozott, hányan lakták, részt vettek-e országos szinten is jelentős eseményben. Közember csak igen kivételes esetben szerepel ezekben az iratokban, és kapcsolatuk a több száz évvel később fellelhető adatokhoz a legjobb esetben is kétséges.

... a legfontosabb forrást az anyakönyvek, majd az egyre szaporodó újságok és folyóiratok jelentik.

A családfakutatás és a fellelhető dokumentumok szempontjából az 1241-es mongol betörés utáni Erdélyben három nagy korszakot különböztetünk meg, ezeket foglalom röviden össze a továbbiakban.

A magyar királyság kora 1541-ig

Ebből az időszakból elsősorban a hiteles helyek iratai és magániratok képezik a rendelkezésre álló forrásokat. Erdélyben két nagy hiteleshely működött: Kolozsmonostoron, az apátság keretein belül és a gyulafehérvári káptalannál. Mindkét hely iratai a 13. század második feléig, lényegében a tatárjárás utáni „második országalapításig” nyúlnak vissza és tartalmazznak mind nemesi igazolásokat, mind birtokjogi és családjogi döntéseket is. A kettő közül a kolozsmonostori iratok könyv formájában is megjelentek [1, 2], míg a gyulafehérvári káptalan iratai a Magyar Országos Levéltárnál kutathatók [3].

Az erdélyi fejedelemség kora, 1541-től 1690-ig

Ebből a korból már lényegesen több irat maradt ránk: fontos forrást képeznek a fejedelmi kancellária által kibocsátott okiratok (amelyek az úgynevezett fejedelmi királyi könyveket alkotják), a székely lustrák, széki vagy vármegyei jegyzőkönyvek és egyes helyeken az egyházi anyakönyvek. Ezekon túl a kialakuló erdélyi fejedelemség keretein belül az újjászervezett hiteleshelyek adatai képeznek jelentős forrásanyagot.

Ezen forrásanyagok eredeti formájukban elsősorban a Magyar Országos Levéltárban (királyi könyvek, hiteleshelyek iratai, egyes székely lustrák), valamint a Kolozsvári Országos Levéltárban (széki jegyzőkönyvek és a székely lustrák jó része) kutathatók. A fennmaradt egyházi anyakönyvek elsősorban a romániai levéltárakban (például kolozsvári, sepsiszentgyörgyi és csíkszeredai gyűjtemények) elérhetők. Az elmúlt 15–20 évben ezen forrásanyagok jelentős része digitális és könyv formában is megjelenté vált. A következő publikációs irányokat emelném ki:

1. a MOL által végzett forrásanyag publikációk melyek az Arcanum [17] adatbázis révén már digitálisan (DVD-n és CD-n) is fellelhetők, ezek egy része a világhálón, például a Magyar Elektronikus Könyvtárban is,

2. az Erdélyi Múzeum Egyesület [5] publikációi,

3. a Hungaricana [8] portál ahol országos összeírások, oklevelek, a kolozsmonostori hiteshely iratai és sok más forrás kutatható,

4. Adatbázisok Online portál [7] ahol ugyancsak összeírások és más genealógiai szempontból érdekes iratokat lehet kutatni,

5. Az Erdélyi Genealógiai Társaság [5] által digitalizált forrásanyag, mint például egyházi anyakönyvek.

Külön hangsúlyoznám a Székely Oklevéltár által publikált lustrákat, amelyek fontos eszközei a székely gyökerekkel rendelkező családok kutatásának. Különösképpen az új sorozat 4–8. része jelentős, sajnos, ezekből csak a 4. és 5. érhető el a világhálón [15].

1691-től napjainkig

Elteltekintve a 18. század elejétől – ahonnan, az országos összeírásokon és jegyzőkönyveken kívül kevés adat maradt ránk – a legfontosabb forrást az anyakönyvek, majd az egyre szaporodó újságok és folyóiratok jelentik. Folyamatosan

bővülő adatokkal szolgál többek között az Arcanum fizetős szolgáltatása [16], valamint a Széchenyi Könyvtár Elektronikus Periodika Adatbázisa [13].

Végszó helyett

A levéltárakban, magángyűjteményekben lapuló okiratok igazi aranybányát jelentenek úgy a hivatásos történészek, mint a műkedvelő múltkutatók számára. Kitarással, rendszeres, szervezett kutatással immár mindenkinek megadatik a lehetőség arra, hogy a feledés fátylát fellebentve betekintést nyerhessen szűkebb vagy tágabb családjá és Erdély múltjába, és választ kapjon a mindannyiunkat foglalkoztató kérdésre: kik vagyunk, honnan jövünk és kik voltak az elődeink?

Hivatkozások

- [1] Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, 1289–1556. Elérhető itt: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_mol_sorozatok_nagyszorozatok_forraskiadvanyok/
- [2] Jakó Zsigmond, Bogdándi Zsolt, Gálfi Emőke: Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599. Megvásárolható az Erdélyi Múzeum Egyesületnél, <http://www.eme.ro/>
- [3] F (1265) Gyulafehérvári Káptalan országos levéltára, 13. sz.-19. sz., <https://lmyr.eleveltar.hu/mnlquery/detail.aspx?ID=1531>
- [4] Innen érhető el a különböző megyei leltárak: <http://arhivelenationale.ro/site/directii-judetene/>
- [5] Erdélyi Genealógiai Társaság forrásainak listája <http://erdelygen.uw.hu/forrasok.php>
- [6] Pál-Antal Sándor: Székely székek a 18. században (sorozat, összesen 4 kötet)
- [7] Adatbázisok Online http://adatbazisokonline.hu/kategoria/genealogia_-_csaladtortenet/osszeirasok
- [8] Hungaricana Portál <https://hungaricana.hu/hu/>
- [9] Pécsi Tudományegyetem Könyvtárának digitális könyvtára (KlimoTheca) http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06031304/2_0_2_pg_569.html
- [10] Erdélyi Múzeum Egyesület, <http://www.eme.ro/>
- [11] Az Erdélyi Fejedelmek Királyi Könyvei VII.3, <http://mek.oszk.hu/08400/08472/08472.pdf>
- [12] Az Erdélyi Fejedelmek Királyi Könyvei VII.1, <http://mek.oszk.hu/08400/08473/08473.pdf>
- [13] Széchenyi Könyvtár Elektronikus Periodika Adatbázisa, <http://epa.oszk.hu/>
- [14] Székely Oklevéltár, régi sorozat <http://adatbank.transindex.ro/belso.php?k=28#alk56>
- [15] Székely Oklevéltár, új sorozat 4. és 5. kötet <https://eda.eme.ro/handle/10598/9083>
- [16] Arcanum Digitheca, <https://adtplus.arcanum.hu/hu/>
- [17] Arcanum Portál <https://www.arcanum.hu/hu/>

Kakasok, harapófogó, szeg és kalapács

Beszélgetés Sipos László festőművésszel

A hogy beléptem a művész és a művek raktárába, megpillantottam a *Vörös kakast*. Megtudtam, hogy nemcsak rám volt hatással, hanem Németh Júliára is, aki habár jó ismerője a Sipos-életműnek, fontosnak találta kiemelni a többi alkotás közül: „Van ezen a kiállításon egy olyan munka, ami akarva-akaratlan megállásra késztet. Ez pedig Sipos László vörösbe foglalt kakasa. A sokadik. Ami a művészre jellemző szarkasztikus humorral most éppen a *Hódolat ellenségeimnek* címet viseli. Az ellenség fullánkjait nem semlegesíti, de szól az idő múlásáról, csonkig égő gyertyákról, igazhitűségről, az igazi művészet erejéről.”¹

A Felvincen élő festő és grafikus „képzőművészeti világa felöleli és ötvözi a népművészet ősi jelrendszerétől a modern reklámok formavilágáig mindazt, amit az erdélyi hagyományok megőrzése és tisztelete mellett a hétköznapi technoszféra nyújt. Gondolkodásra, sőt „ítéletmondásra” készíti és inspirálja a középkori névtelen mesterek színszimbolikája, a rajz és anatómia törvénye éppúgy, mint napjaink reklámözöne” (Józsa István²). Egyéni kiállításainak színhelyei: Kolozsvár (1969, 1970, 1976, 1990, 1996, 2012, 2017), Marosvásárhely (1971), Bukarest (1972), Nagyvárad (1976), Brassó (1989), Makó (1996, 2001, 2002, 2011), Pécs (2003), Moszkva (2013), Szentpétervár (2013), Sziktivkar.³ A művész, aki 2005-től tagja a Magyar Művészeti Akadémiának, a következő díjakban és elismerésekben részesült: a Barabás Miklós Céh Festészeti díja (1997), EMKE Szolnay Sándor Díj (2004), a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje (2011), a Művészetpedagógusok Székely Bertalan Díja (2016).

Szőcs István művészetkritikus⁴ jegyzi meg Sipos Lászlóról: „Nemcsak a saját nemzedékének, hanem előtte és utána vonuló nemzedékek sorának nálunk legegényibb úton járó festője.”

Több mint tíz évvel ezelőtt a művész barátom vállalt, hogy interjút készítek vele, mostani beszélgetésünk annak folytatása kíván lenni.

Milyen világot próbálsz alkotni?

Úgy szeretnék erdélyi művész lenni, az erdélyi gyökerekből táplálkozva, művész elődeim eredményeit is felhasználva, hiszen van még élő népművészetünk: tánc, ének, fafaragás, textilszövés stb. Ezek adják a formai alapot, a szimbólumrendszert. Úgy szeretnék építkezni ezek segítségével, hogy igaznak hasson Párizsban is, vagy Európában bárhol, mint ahogy az sikerült Bartóknak. Nem Vincen akarok párizsi lenni, hanem „vinciként” otthon lenni Párizsban.

Mit jelent számodra a művészet?

A művészeti tevékenység szerintem nemcsak esztétikai tevékenység, hanem jó művész esetében etikai helyzet is, hiszen a képzőművészet olyan korát éljük, amikor hihetetlen sok szélhámoságot próbálnak a képzőművészet fogyasztóinak „eladni”: véletlen foltokat, összekent vásznakot, hamis pillanaty nyi értékrendeket, ideológiákat költve az úgynevezett alkotások köré.

A képzőművészet története egy összefüggő folyamat, egy jó értelemben vett „modern” művész munkájában jelen van a klasszikus görög ókor, a reneszánsz és mondjuk saját esetemben mindazok a művészek, akik előttem jártak, munkájukra pedig csodálattal és néha irigységgel nézek fel. A mai korban nagyon

Einstein 1

divatos tagadni az előttünk élt mesterek munkáit, eredményeit. Én építeni szeretnék az elődeim eredményeire, nem megcáfolni, tagadni azokat. A képzőművészet egy sajátos nyelv, jellegzetes kifejezési formákkal. Ezt meg kell tanulni.

Hogyan vélekedsz a főiskolai oktatásról?

Szerintem a tehetséges diák gondot okozott és gondot okoz mai napig a főiskolán. Ugyanis az akkori tanárok egy része nem munkája eredményeként lett főiskolai tanár.

Véleményed szerint milyen a napjainkban folyó főiskolai képzés?

Ma sincs szükség véleményem szerint egyéniségekre, akik gondolkoznak. A tanárok a mai képzőművészeti divatot követik, tisztelet a kivételnek.

Milyen témakörök foglalkoztatnak?

Szerintem a fényképdokumentum, a minket körülvevő világ dokumentuma. Az élményen alapuló festmény, szobor, grafika szubjektív ítélet környezetünkről, világunkról, korunkról, amelyben élünk. Egyik témám az ember, tágabb körben a tudósok felelősége, ezért rajzoltam az Einstein-sorozatot. Másik témám a reklámok világa, hiszen a reklámok „diktatúrájában” élünk. Fontos számomra a cirkusz világa is, hiszen a bohóc sok mindent mondhat el büntetlenül. Érdekel a népművészet rejtett jelrendszere is. Gondoljunk csak arra, hogy mennyi minden rejlik egy ilyen verssorban: „Fogtál-e már aranyhalat violaszín kötény alatt?”, hiszen a viola az eladó lányok divatszíne, a hal pedig a termékenység szimbóluma. Ide sorolnám a *Mária* című munkámat, amelyben a kopjafa alakul át várandós nővé, tehát halotti jel válik élethordozóvá.

Tudomásom szerint együttműködtél a bábosokkal is. Hogyan történt?

Ezzel kapcsolatban engedd meg, hogy felolvassak egy idézetet Szebeni Zsuzsa egy korábbi interjújának bevezetőjéből: „A Fehér megyei Felvinc. Az udvaron két bárány. Gerlebűgás, lódobogás. Békebeli verandáról nyílik a műterem, amelyben egy teljes életmű áll. Minden darabnak megvan a helye. Az ecsetek kis vászonpólyákba bugyolálva, akár a fagy elől betakart rózsatövek. A ceruzák tűhegyesen sorakoznak, a sorukra várnak. A falon hangszerek, gyerekrajzok, egy szomorú papírbohóc. Színes, relief hatású vászonkollázs olajfestményein szegekként széthulló domború kakasok, galambok papírrepülőn. Az állványról konokul Kós Károly néz ránk. Pókhálóból gyúrt lovak, arany baglyok, csángó

Barokk portré

Madonna, színek által felélesztett kopjafák és mindenekelőtt örök műzsájának számtalan alakja. Bepárnázatlan idegek játéka és humoros vaskosság egyszerre. Körülnézve egyetlen pillanat alatt megláttam, mi köti össze Kovács Ildikóval⁵

**Erdély nagy
képzőművészeket adott
az európai kultúrának, és
pillanatnyilag nem látom
a folytatását – sajnós.
És hogy mi áll a probléma
hátterében?**

Örömmel dolgoztam együtt a kolozsvári bábszínház kiváló rendezőjével, Kovács Ildikóval. Közös könyvünk is van *Bábos könyv*⁶ néven, amelyben Ildikó a rendezési tanácsokat írta, én pedig bábdíszleteket és bábterveket rajzoltam. Érdekes volt térben mozgásban látni a statikus képzőművészeti világot.

Számomra mi a szerepe a művészetnek, az erdélyi művészetnek?

Én nemcsak ábrázolom a világot, amelyben élünk adatott, hanem számomra helytállás, sőt képzőművészeti ítélet erről a történelmi korról és helyről, amelybe beleszülettünk. A pillanatnyi képzőművészeti megnyilvánulásokat én három kategóriába sorolom: árutermelés, divat és tradicionális értékteremtés az előttünk élt

művészek eredményeinek felhasználásával. A képzőművészetet összefüggő folyamatnak tartom, az előttünk élt alkotók munkáit példaként, eredményeiket mérceként értékelem, de nemcsak a képzőművészeti eredményeket, hanem a magyar népművészet rejtett jelrendszerét is szeretném felhasználni. Itt említeném a *Mária* és a *Király, Királynő* című munkáimat. Nyilvánvaló, hogy a megfelelő témához, mondánivalóhoz meggyőző képzőművészeti megoldást kell találni, nem tájak, bokályok, asztalra terített szőttesek által jeleníteném meg Erdélyt, hanem Erdély lelkületét, népművészetének rejtett jelrendszerét, felhasználva lelkületét, kisugárzását, évszázados mélységét próbálom megjeleníteni. Ahogy a tudósoknak, úgy képzőművészeknek is megvan a maguk felelősége, munkájukkal befolyásolni, gondolkodásra készíteni, és ha lehet gyönyörködtetni is szeretnének. „Születésemkor példaképpen, mikor megszülettem, a szépet kaptam” – mondta Michelangelo. Az idézeteket emlékeztetőből sorolom, az esetleges, de nem szándékos eltérésekért elnézést kérek. Courbet szerint „a szépség, akár az igazság, függ a történelmi kortól, civilizációtól és a befogadó egyén értelmi képességétől”.

Feltehetjük a kérdést E. H. Gombrich⁷ példáját hívva segítségül, hogy Rubens kisgyermek portréja, vagy Dürer édesanyjának a halála előtti hetekben készült portréja a szebbik, igazabb. A kérdés egyszerűnek tűnik, de nem az, mert nem a téma határozza meg egy művészi alkotás értékét. Ha így lenne, elég lenne csak virágokat vagy fiatal lányokat, naplementét ábrázolni. A versnek, zenének, képzőművészeti alkotásnak van egy szavakban le nem írható sugallata, közlendője, ami hat a befogadó, a művészileg érzékeny befogadó lelkére, értelmére. Egy művészi munka értékét nem a téma és nem is a kereskedelmi értéke határozza meg. Fontosnak tartom a művész becsületességét, hogy sem önmagát, sem a közönséget ne csapja be. Sajnós a mai művészeti életben egy gyengén előadott bukfenet halálugrásként akarnak elfogadtatni a nézőkkel. Erdély nagy képzőművészeket adott az európai kultúrának, és pillanatnyilag nem látom a folytatását – sajnós. És hogy mi áll a probléma hátterében? A képzőművészeti felkészületlenség, a művészettörténet, elődeink ismeretének hiánya vagy felületes ismerete, az érdektelenség. Nem lehet elkerülni a képzőművészeti oktatás hiányosságait, tömegjellegét, a divat hatását sem.

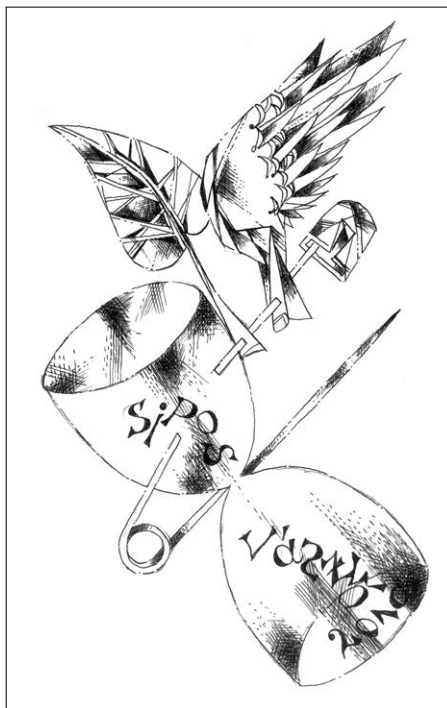
Szerinted mi okozta a törést?

A szolgálatos zsenik feltalálták a fából vaskarikát, a vizuális művészet kategóriát. Ez egy olyan Pandóra szelencéje, amelybe belegyömöszölték a tradicionális, időálló értékeket és a pillanatnyi divat termékeit, igyekezve, hogy közös kategóriát, értékrendet képviseljenek. A képzőművészet mesterség, az anatómiát, a távlatant, színtant, a kompozíciók rejtett geometriáját meg kell tanulni, és ismerni kell a művészettörténet eredményeit, alkotásait, és céljainkra felhasználni. A bolognai rendszer az oktatás nem minden területén alkalmazható eredményesen véleményem szerint. Túl sokszor hivatkozunk a támaszkodunk a modern művészet megnevezésre, hogy csak Egon Schiele és Gustave Courbet-t említsen, akik szerint nem létezik modern művészet, csak művészet van. Mondhatjuk, hogy Leonardo da Vinci, Sandro Botticelli vagy a Jan van Eyck nem modernek? Ha az „ügynevezett” pillanatnyi értékrend után igazodtak volna, sem Bartók Bélánk, sem Csontvárynk nem lenne. Munkáimban nem utolsósorban támaszkodom a Bibliára, a magyar népművészet rejtett jelrendszerére, lelkületére, az egyetemes művészet eredményeire, nem felejtve el a görög kánonokat és a görög mitológiát sem. Itt említeném meg *Tisztelet K. Z.-nek és K. Z.-nek* című munkámat, amely egy csángó teknőgardonon játszó asszonyt ábrázol, miközben meztelen lábával egy kenyérdagasztó teknőben elhelyezett csecsemőt ringat.

**Túl sokszor hivatkozunk,
támaszkodunk a modern
művészet megnevezésre.
Egon Schiele és Gustave
Courbet szerint nem
létezik modern művészet,
csak művészet van.**

Mit fed a K. Z. rövidítés?

A társítás nem véletlen, Kodály Zoltán azt mondta, hogy a gyerek zenei nevelését kilenc hónappal a születése előtt kell megkezdeni. Kallós Zoltán viszont a szinte utolsó pillanatban felgyűjtött balladáival életben tart, emlékművet emel a moldvai, a mezőségi, a csángó, kalotaszegi véreinknek. Szomorú, hogy már csak múlt időben beszélhetünk Kallós Zoltánról is, de örömmel tölt el, hogy ismerhettem. Bretter György által

Leltár 5

kerültem mélyebb kapcsolatba a művészetfilozófiával, Kallós által kerültem kapcsolatba a magyar népművészet rejtett jelrendszerével.

Szerinted milyen hatása van a művészetnek az egyszerű lelkekre?

Akárcsak a zene, a képzőművészet és a vers is szinte vallásos áhítatot, lelki örömet okoz, okozhat. A magam munkáiról szólva, kritikussaim szerint a súlyos mondanivaló ellenére a megoldások művészi becsületessége, finom árnyaltsága és művessége teszi elfogadhatóvá.

A művész által fontosabbnak tartott munkák:

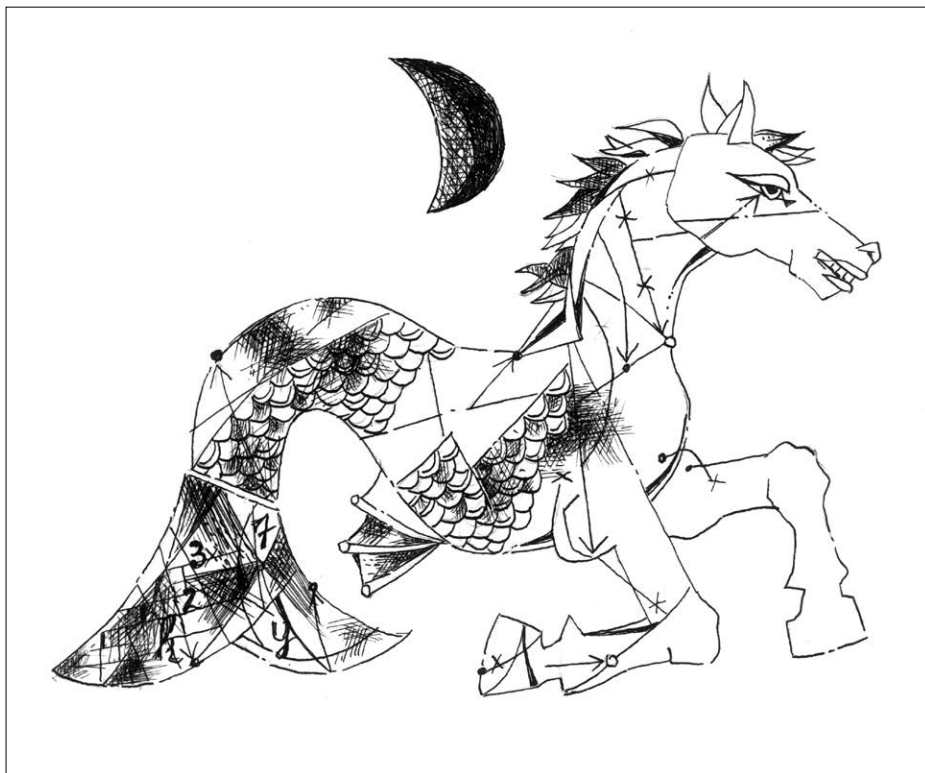
Mágus I. (Albert Einstein), 1967–1969
Csángó Madonna, 1970–1972
Mágus II., 1970–1972
Húshagyókedd; 1984–2000
Király, Királynő, 1980–1990
Mária; 1984–1989
Sárga bohóc
Balladamondó Leánykrisztus, 1979–1987
Barokk portré, 1975–2000
Vallomás, 1972–1973
Királynő üvegkoronával, 1995–1997
Flora, 2003–2005
A Sztár, 1982–1983
Kakas kitüntetéssel, 2001–2007
A Múzsza délutánja, 2015
Szólista, 2012–2014
Tisztelet ellenségeimnek, 2000–2017
Szent Jeromos – oltárkép, 2009
A Négy Évszak: Tavasz, Nyár, Ősz, Tél, 2005–2013

Mennyire ismerik az anyaországiak az erdélyi képzőművészetet?

Amennyire ismert, elfogadott és méltányolt az erdélyi irodalom és költészet, kiragadott példaként Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor, Sütő András és Farkas Árpád, annyira ismeretlen az erdélyi képzőművészet egy-két kivételtől eltekintve, és a kivételek azok, akik egyfolytában mutogatják magukat, és ezeket kevés kivétellel nem is tartom a szakma legjelesebbjeinek. Benkő Samu nyilatkozta egyszer, hogy sajnálatos ez a közömbösség, mert az erdélyi képzőművészet is van annyira értékes, mint az erdélyi irodalom.

Mi a helyzet az utánpótlással?

Amennyire rálátásom van a fiatal nemzedékre, közömbösek és nem ismerik, nem tartják követendő példának a ma már klasszikus erdélyi alkotókat, de sajnós a művészettörténet klasszikusait sem – tisztelet a kivételnek. Utalnék a Nagy Imre-rajzokra, Nagy István festményeire, Szervátiusz Jenő és Kós András munkásságára, valamint a magyar népművészeti szöttesek, faragások, kályhacsempék világára. Szerintem a klasszikus európai, keresztény kultúra tagadása nem a migrációval kezdődött, hanem a hatvanas évek Velencei Biennáléval, amikor 1964-ben talán a Nagydíjat egy olyan „művész” kapta, aki összeszedte a tengerparton apálykor visszamaradt sirálytetemeket és egyéb szemetet, majd ezt lerítette a kiállítóterem padlójára, ami fölé egy üvegpadlót helyeztek el. Ha ezt Max Ernst technikai tudásával megfestette volna – lásd *Európa eső után* című festményét – minden rendben lenne, de az említett

Leltár 6

megoldás, a padlóra szórt szemét, arra készíti a világból összegyűlt fiatal alkotókat, hogy mi szükség művészeti anatómiára, távlatokra, színelméltre, művészettörténetre, ha így is meg lehet nyilvánulni. Tisztelet a kivételnek! Képzőművészeti kultúra, becsületos helytállás, az előttünk járok ismerete, eredményeinek felhasználása nélkül nem lehet időtálló művészi alkotásokat létrehozni. A művészet folytonos láncszemként köti össze az évezredek múltját a jellel.

Munkáiddal mit szeretnél közölni?

Álszerényen példát szeretnék mutatni művészi becsületességéből, művészi felkészültségéből. Míg a fénykép korunk dokumentuma, úgy a művészi alkotások is dokumentumok és képzőművészeti ítéletek a helyről, a korról, melyben élünk. A szakmai tudás mellett nagyon fontosnak tartom az egyéni látásmódot, az egyéni formavilágot és gondolkodásmódot. A reneszánsz korában, mind Botticelli, mind Leonardo da Vinci, Raffael és Perugino, megfestették a maguk anyaságát, illetve madonnáját, és egy pillantással be tudom azonosítani, hogy melyiket ki alkotta. Egyik alapvető témám a cirkusz világa, ugyanis a bohócok szájába adhatom következmények nélkül véleményemet embertársaimról. „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolgál”, vallom én is Adyhoz hasonlóan. A reklámok világában munkáim által jelt adok

a pillanatnyi értékrendről és arról, hogy ma már minden áru.

A művészet is?

Sajnos igen, a művészet is áru, de a művészeti alkotások értékét nem az ára határozza meg, hanem a sugallat, amit közvetít, és a meg az időtállósága. Egyébként kényelmes korban élünk, a reklámok megmondják, hogy mivel mosunk, mit adjunk enni kutyánknak, macskánknak.

Másik kedvenc témám a művészet-történet, a keresztény művészet legfontosabb témája, szimbóluma: a Nő mint az anyaság, az élet folytonossága, az otthon és akár az alkotók támasza, mert minden megvalósult mű mögött két asszony áll, az édesanya és a múzsa.

Kik voltak nagyobb hatással művészetekre?

A képzőművészeket kívül megemlíteném Bretter György filozófust, Angi István zeneesztétát, Földes László esztétát és Kallós Zoltán néprajztudóst. A képzőművészek közül okvetlen megemlíteném az ötödik századi görög művészetet, aztán Giotto di Bondonét, Masacciót, Piero della Francescát, Leonardo da Vincit, Sandro Botticellit, és megemlíteném még Albrecht Dürert, Ingres-et, Schillét, a kolozsvári szobrásztestvéreket, M. S. Mestert, Kondor Bélát, Bálint Endrét, Csontváry Kosztka Tivadart, Ámos

Imrét és nem utolsó sorban művész ősmet, Sipos Dávid szószerkesztő mestert, hogy csak egy párat említsek, fontossági sorrend nélkül.

Én először a könyvillusztrátor Sipos Lászlót ismertem meg. Ezzel kezdted, vagy akkoriban is festettél?

A festmények hoztak kapcsolatba a könyvkiadókkal. Több mint száz kötetet „öltöztettem fel” fedőlappal és illusztráltam. Ugyancsak a festmények hoztak kapcsolatba Kovács Ildikóval, a bábszínház vezetőjével, neki, illetve a bábszínháznak készítettem bábokat, bábterveket és színpadterveket. A könyvillusztrálás hihetetlen alázatot kíván a grafikustól. Az olvasó nem az íróval találkozik először, hanem a rajzolóval. A jó fedőlappal leolvasható, hogy felnőttekhez vagy gyerekekhez szól, mesekönyv, történelmi regény, esetleg verseskötet.

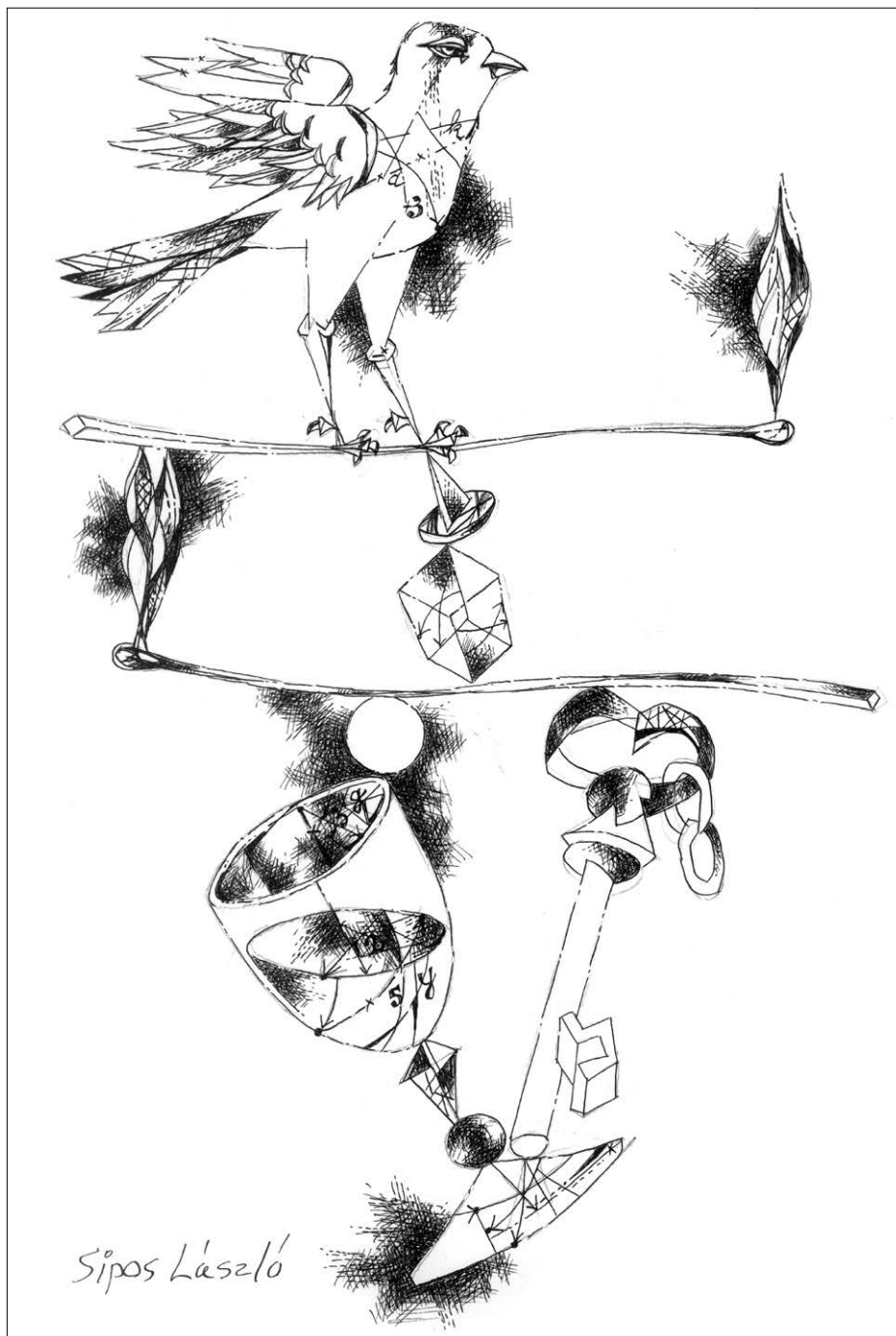
Mi a te ars poeticád?

A szabadság felelősségével rajzoló, festek, kerülve az egyperces művészeti ideológiákat és a pillanatnyi időszerűséget egyaránt.

Az impresszionizmus után következett a posztimpresszionizmus, majd a kubizmus, a szürrealizmus, a pillanatnyi -izmust *galerianizmus*-nak nevezem (kettős értelemben is). A galériák szabják meg a témát, technikát, méretet stb., főleg az eladhatóságra számítanak, és nem az értékrend, a tradicionális értékrend az első kritérium, és természetesen csak a pillanatnyi, hangsúlyozom a pillanatnyi trend a fontos. A hétköznapi példájából létrehozni a végtelent, a kozmikus, „akár egy halom hasított fa, hever egymáson a világ, szorítja, nyomja, összefogja egyik dolog a másikat – így mindenik determinált.” (József Attila) E példából kiindulva próbálok hétköznapi tárgyakkal építkezni. A kereszténység hajnalán, amikor üldözték keresztényeket, a szeg, a harapófóga és a kalapács volt a hitük jele. Én ezekből a jelekből alkottam meg kakasaimat, lévén, hogy: „... háromszor szólal meg a kakas, amíg háromszor tagadod, hogy ismeresz engem.”

Szerinted minek az ábrázolása jelent kihívást?

Szerintem a kezek és a szem, a szemek kifejező ereje meghatározó. A kéz és a szem vizsgáztatja rajztudásból leginkább a művészt. Minden nagy alkotó kialakította a rá jellemző gesztusokat (szereplői gesztusát, gesztusait), kézformákat, természetesen a mondani-valója érdekében. Gondoljunk Leonardo Sziklás *Madonnájának* kezére, kezeire

Leltár 7

vagy Rodin *Calais-i polgárok* szoborcsoportjára, vagy Dürer *Ádám és Évá*-jára, de megemlíteném Csontvárynak *A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben* című alkotásának kéregető öregasszonyát is. Leonardo fontosnak tartotta a siketek gesztusainak megfigyelését, tanulmányozását.

Mit gondolsz a művészet és a divat viszonyáról?

Sokan és sokak temették a festészetet, szobrászatot, idejemúlt megvalósításait. Olyant is hallottam „szakmabeliektől”, hogy Leonardo, Botticelli, Kondor Béla

már nem divat, mintha az említettek szoknyahossz- vagy fürdőruhamodellek lennének!

Miért fontos neked Kolozsvár?

Mint Kolozsvár szülőtte, fontosnak tartom hovatartozásomat is, kötődve az egyetemes művészettörténet eredményeinek ismeretéhez, felhasználásához. A Farkas utca lelkületét történelmi levegője, a református templom és a benne őrzött nemesi címerek, a Szent Mihály templom arányai, belsejének lelkülete, a Király utcában levő aranyműves ház, annak ablakkeretei és azok

díszítése, a Ferences templom és zárda, a zárda kerengője és ebédlője, a még itt-ott fellelhető céhes házak kapu feletti céhjelzései, úgy érzem, hogy arányaik, történelmi levegőjük kötelez. A kultúra az igazi lelkülete és életben tartója egy népnek. Kányádi idézve: „aki megért és megértet, egy népet megéltet.”

Kihez akarsz szólni műveiddel?

Az öt éves gyerekektől a lét felső határáig, feltételezve egy bizonyos szintű képzőművészeti felkészültséget, őszinteséget, tiszta lelkületet.

Mint Kolozsvár szülőtte, fontosnak tartom hovatartozásomat is.

Mit tervezel a közeljövőben?

Már több mint húsz éve foglalkoztat Szent Antal megkísértésének témája. Többször elkezdtem, de az eredmény nyel nem voltam megelégedve. Most elkészült a vázlata, amelyről úgy érzem, hogy fedi a témáról alkotott elképzeléseimet. Címe *Hétkezes, avagy Szent Antal megkísértése*. De készülő munkáimról nem beszélek szívesen, talán babonából. Terveim között szerepel *Párka* című munkám, valamint az *Ariadne fehérlo álarccal*.

Kritikusaid melyik jellemzése kedvesebb neked?

Büszke vagyok Székedi Ferenc 2007-ben a marosvásárhelyi kiállításom megnyitóján elhangzott véleményére: „Sipos László a maga hangvételével, a maga eszközeivel, a maga kifejezőkészségével, a hagyományokban nem szokványként rögzülő, európai nyitású festészetével valóban az erdélyi képzőművész-nemzedék egyik nagyhatású egyénisége.”

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Jegyzetek

- 1 Németh Júlia: *A Barabás Miklós Céh kiállítása a Bánffy-palotában*, Szabadság, 2018. január 30.
- 2 Józsa István: *Szonáta szegekre és láncokra* in. Sipos László, Múterem, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006.
- 3 Az Orosz Föderáció egyik tagköztársaságának, Komi Köztársaságának a fővárosa.
- 4 *Helikon*, 2006. február 10.
- 5 Szabeni Zsuzsa: *Kovács Ildikó – bábrendező*, Koinónia – OSZMI, Kolozsvár, 2008.
- 6 Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974.
- 7 E. H. Gombrich: *A művészet története*, Gondolat, Budapest, 1974.

Nagy Béla

A zsoboki képzőművész tábor munkái Zilahon

Szeptember 19. és 23. között rendezték meg Szilágymegye közigazgatási központjában, Zilahon az immár hagyományossá vált Szilágysági Magyar Napokat a Szilágysági Kulturális Egyesület, a Szilágysági Társaság és az RMDSZ közös szervezésében. A népszerű eseménysorozat keretében a változatos szabadidős tevékenységek, kézművestermék-vásárok, néptáncbemutatók és természetesen az elmaradhatatlan koncertek mellett az érdeklődők számos kulturális rendezvényen (kiállítás, könyvbemutató, kerekasztal-megbeszélés) vehettek részt. Egy ilyen rangos rendezvénynek adott otthont a Szilágymegyei Művelődési és Művészeti Központjának szépen felújított színháza is, ahol szeptember 20-án nyitották meg az idei, immár XXIII. Zsoboki Alkotótábor mintegy negyven műalkotását magába foglaló kiállítását. Az épület kiállítótermében bemutatott, változatos műfajú és stílusú alkotások szakszerű és művészi elrendezése Szabó Atila képzőművész, a Szilágymegyei Történelmi és Művészeti Múzeum

osztályvezetőjének munkáját dicsérte. Az egybegyűlteket a házigazdák képviselésében Rózsa Róbert festőművész, míg a kiállítók részéről Essig Kacsó Klára, az alkotótábor szervezője, művészeti vezetője köszöntötte.

Tisztelt jelenlevők, kedves barátaim!

Egy kiállítás megnyitása hálás, de nem könnyű feladat: hálás, mert szép dolog, a szépet kedvelőknek beszélni örömteli dolog, de számomra, mint a zsoboki tábor résztvevője tárgyilagosan szólni a kiállított alkotásokról bizony nem a legegyszerűbb vállalkozás. Némileg megkönnyíti a dolgomat viszont, hogy mondhatni „testközelből” követhetem az alkotások nagy részének születését a kezdetektől fogva egészen az utolsó „simításokig”. Mielőtt az alkotó művészek és az itt megtekinthető alkotásaiknak a bemutatásába – és nem értékelésébe – vágnék, hadd szóljak néhány szót magáról a táborról és a neki helyet adó Zsobokról.

Zsobok, ez a közigazgatásilag Szilágysághoz tartozó kalotaszegi falu az 1980-as évek vége felé, nemcsak a neve értelmezése szerint, hanem a szó szoros értelmében is a gödörben volt – a kommunista diktatúra erre a szintiszta magyar kisfalura is kimondta a halálos ítéletet. A gondviselésnek azonban más tervei voltak, más sorsot szánt a falunak és közösségének, s megálljt parancsolt, nemcsak a falurombolás eszközéül kirendelt bevetésre készen álló bulldózereknek, de az egész tejhatalmi rendszernek is. Az azóta eltelt három évtized alatt a falu – hasonlóan a porraiból újjászülető mondabeli madárhoz – új életre kelt, kivirágzott. Gyakran hallani az odalátogatóktól, hogy csoda történt, és hogy Zsobok maga a csoda. De az, ami Zsobokon végbe ment, csak azok számára csoda, akik nem, vagy

Az idei zsoboki alkotótábor résztvevőinek egy része

Kudor István: A bánffyhungyadi református templom (plakett)

csak felületesen ismerik az elmúlt évtizedek történéseit. Mert miért is számíthatna csodának egy lelkipásztor megválasztása és kinevezése egy gyülekezet élére, vagy egy kolozsvári rajztanárnő kihelyezése egy eldugott kicsi faluba? Ezek mindennapi megszokott történések voltak akkor, és azoknak számítanak, vagy kéne számítsanak ma is. És az sem csoda, vagy legalábbis nem kéne annak tekinteni, ha az emberek hittel és szeretettel teszik azt, amit a hivatásuknak megfelelően tenniük kell. A hit és a szeretet pedig akarást, erőt szül, s ahol van elég erő és kitartó akarat, ott eredmények is születnek. Ennek, a lelkipásztort követő egész falu hittel és szeretettel végzett közös munka eredményének, és nem csodának számít a Bethesda Gyermekotthon létrehozása. Ahol pedig gyerekek vannak, ott dolog is akad bőven, s ahol van munka, ott élet is van. Az élet pedig feltételeket teremt a remény, a szép iránt vágyakozás, a művészet számára is. Következésképpen az alkotótábor megszületése és évenkénti megszervezése, az 1996-ban Zsobokra kihelyezett kolozsvári képzőművész-rajztanárnő Essig Kacsó Klára és az őt teljes odaadással támogató férje, Essig József fotó- és filmművész jóvoltából is természetesnek, és nem csodának fogható fel. Maga az a tény, hogy az alkotótábort azóta is folyamatosan, az egyre gyarapodó anyagi nehézségek ellenére is minden évben megszervezik, sokatmondó. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy a „festőtábor” – ahogy a helybeliek

nevezik – mára már a falu életének elmaradhatatlan részévé vált.

Az idei július eleji, immár 23. zsoboki alkotótábor alatt született képzőművészeti alkotások egy részét bemutató kiállítás „ősbemutatója” természetesen Zsobokon volt, mégpedig egy nagy érdeklődést kiváltó, táborzáró művészeti műsoros ünnepség keretében. A második kiállítást a kincses városban, a IX. Kolozsvári Magyar Napok keretében rendezték meg az Essig József által vezetett Reményik Sándor Művész Stúdió Farkas utcai STARS pincegalériájában. A jó helyen – a Farkas utca a Magyar Napok „főutcájának” számít –, jó időben megrendezett és egy hétig tartó kiállítás igen nagy közönségsikernek örvendett, amihez az is hozzájárult, hogy a galériába vezető tágas kapualjban, a X. zsoboki fotótábor anyagából összeállított kiállítás valósággal bevonzotta az utcán sétálókat. Az immár vándorkiállítássá vált tárlat harmadik helyszíne Zilah, jelképesen ezzel is kifejezve a szervezők köszönetét a Sauca Daniel vezette Szilágy Megyei Művelődési és Művészeti Központ iránt azért a hathatós anyagi támogatásért, amit a zsoboki tábor megszervezésére nyújtottak.

Mint minden csoportos kiállításra, így az itt láthatóra is a változatosság, a stílusok, a műfajok és az alkalmazott technikák sokszínűsége jellemző. Tematikailag viszont két jól elkülöníthető részre tagolható: az alkotások egy része – Mátyás-év lévén – a Hunyadi-házból származó nagy királynak, Hunyadi

Mátyásnak állít emléket, míg a munkák másik, számszerűleg nagyobbik része Zsobok, illetve Kalotaszeg életéből, épített örökségéből, valamint a táj sokszínűségéből merítkezik. Az első témakörhöz tartozik a zilahi képzőművész, Adorján Ilona *Mátyás király álruhában* és az 1-2-3-4 című, vegyes technikával megalkotott munkái, melyek a mátyási mondanakör vidáman tréfás hangulatát idézik. Ugyancsak a nagy királyunkhoz kapcsolódik Bánházi Gyöngyi margittai festőművész *Mátyás-kor* címet viselő olajfestménye, míg a másik alkotása, a *Kiürítve* című pasztellje, egy kerek kút fél oldalra borult üres vedrének szimbolikus megjelenítésével próbálja képi formában ábrázolni egy gazdátlaná vált zsoboki ház keltette elhagyatottság érzését. Ugyanezt a témát dolgozza fel Benk András bánffyhungyadi képzőművész tanár *Kati néni háza* című munkája is. Érdemes megfigyelni, hogy az azonos témát mindkét alkotó hasonló stílusban dolgozza fel, ugyanazzal a technikával és színvilággal. Benk András másik kiállított pasztellje, az *Úrvacsorai kellékek*, a transzcendens világgal való kapcsolat tárgyi eszközeit ábrázolja. Ágoston Császár István a Zsobok szomszédságában levő Sztánáról „rucant” át a táborba. Két festménye közül a nagy formátumú munkáján, *A tölgy árnyékában*, Kós Károly Varjúvára büjlik meg, míg a *Sikátor* címet viselő kisebbikben a zsoboki templomra enged rálátást.

A hit és a szeretet pedig akarást, erőt szül, s ahol van elég erő és kitartó akarat, ott eredmények is születnek. Ennek eredményének számít a Bethesda Gyermekotthon létrehozása.

Essig Klára a tábor művészeti vezetője, az akvarell egyáltalán nem egyszerű technikájának biztos kezű, kitűnő alkalmazója, két kiállított alkotása (*Színharmónia és Rajzóra*) a kalotaszegi falu és táj csodálatos világát varázsolja elénk. Koncz Műnich András keramikus, a kolozsvári Kozmutza Flóra Hallássérültek Speciális Iskolájának rajztanára ezúttal nem a tőle

megszokott kisplasztikákkal, hanem két, zsoboki életképeket felvillantó akrilfestménnyel (*Vasárnap, Kapuban*) lepett meg minket. Felesége, Koncz Műnich Judit hasonló tematikájú alkotása, a *Termés*, érdekes, a linómetszést az akrilfestéssel ötvöző technikával készült. A másik munkája, az *Egyszer* című linómetszete szimbolikus megjelenítésekkel biztatja mátyáskori időutazásra a nézőt. Ebbe a korba repít vissza Kudor István is, a fa alakításának bánffyhungyadi mesterének *Üzenet* című tölgyfaszobra, míg őseitől örökölt, a hagyományos népi fafaragó mesterségbeli jártasságát a bánffyhungyadi templom plakettjével tanúsítja. Nagy Annamária aranyosgyéresi üvegművész két kitűnő akrilfestménnyel bizonyítja, hogy nemcsak az üveg formázásának kiváló művésze, hanem a festészetben is otthon érzi magát. *Üzenet a múltból* című munkája portréfestészeti tehetségét tanúsítja, másik festménye, a *Fekete-piros* Kányádi Sándor közismert versét juttatja eszünkbe. A zsoboki tábor székelyudvarhelyi résztvevője, Nagy Imecs Zsuzsanna két pasztellel van jelen a kiállításon (*Református örökség és az Anyaság*), melyek közül ez utóbbi az újélet ébredésének misztériumát elvont ábrázolási móddal és jól megválasztott színhatással próbálja képi formában elénk tárni. Nagy Béla, Kolozsvár képviselőjében, három fametszettel (*Mátyás király 575, A kincses város oltalmazója és A farnasi harangláb*) igyekszik erősíteni a tárlat grafikai oldalát. Első ízben vett részt a táborban Nemes András Csaba kolozsvári szobrász, akinek biztos kézzel megformált égetett agyag kisplasztikái (*Kalotaszegi Madonna, Elszálltak az évek*) méltán váltották ki a kollégák, és válthatják ki remélhetőleg a közönség elismerését is. Rózsa Róbert, Szilágyság fiatal és tehetséges festőművésze, a különböző életképek nagy méretekben való megjelenítések kedvelője és művelője, ezúttal két kisebb méretű olajfestményén (*Zsobok és Zsoboki sziklák*) a zsoboki tájak vidám, színes világát tárja elénk. Jelen tárlat kurátora, Szabó Attila festőművész, a Szilágyság Megyei Történelmi és Szépművészeti Múzeum osztályvezetője, akit a tábor működtetéséhez szükséges anyagi feltételek egy részének előteremtéséért és a szervezéshez nyújtott segítségéért köszönet illet, két olajfestménnyel szerepel. Alkotásai, a *Hármas domb* és a *Csűr*, fiatalos lendületű és egyben erőteljes ecsetkezelésről, a formákra fektetett hangsúlyról és a szín széles skálájú árnyalataiban való gondolkodásmódról tesznek tanúbizonyságot.

Essig Kacsó Klára: Rajzóra

Első ízben táborozott Zsobokon, és egyben a legfiatalabb is, Tamás Borbála, aki fiatalságára jellemzően absztrakt hatású, két részből álló festményén Mátyás királyhoz kapcsolódó mesevilág egyik legendás mondását – „Eb, aki a kanalát meg nem eszi” – próbálja képpé formálni. Tornay Krisztina debreceni selyemfestő mindkét alkotásán (*Erdélyi úrasztali kendő és Alkonyi szellő Kalotaszegen*), bár tematikailag egymástól igencsak különböznek, a transzcendens világ iránti elhivatottsága egyértelműen megmutatkozik. Tudorán Klára kolozsvári textilművész, aki zenei képzettséggel is rendelkezik, a *Miss.mandolin* nevet viselő ötletes és vidám hangulatú kompozíciójában a képzőművészet és zene harmóniáját varázsolja elénk az újszerű, és egyre jobban elterjedő számítógépes grafika segítségével.

... „a zsoboki alkotótábor a népművészetet felfedező magyar szecesszióknak a nyomdokában jár (...)”

Nem maradhatnak ki a felsorolásból azok a képzőművész kollégák sem, akik bár a tábor rendszeres résztvevői, de az idén más elfoglaltságukból és kötelezettségükből adódóan nem vehettek részt a tábor tevékenységében. Ennek

ellenére, akik csak tehették, egy-két órára vagy napra ellátogattak Zsobokra, és a táborzáró kiállításra elhozott egy-két alkotásukkal is tanúbizonyságot tettek az alkotótáborhoz való tartozásuknak és ragaszkodásuknak. Róluk van szó: Czírjék Lajos (*Kalotaszegi táj boglyával*) Marosvásárhelyről, Felházi Lenke (*Zsobok I és Zsobok II*), Murádin Lovász Noémi (*Életjelek I és Életjelek II*) és Székely Géza (*Életfa*) mindhárman Kolozsvárról, valamint Szilágyság szülöttje, de jelenleg Pápán élő Katona György (*Zsobok*).

Végül hadd idézzem Banner Zoltán művészettörténész, az itt Zilahon kiadott *Képzőművészet Zsobokon. A Kalotaszegi Alkotótábor* kétnyelvű művészeti albumában közölt *Kalotaszegi reneszánsz?* című elemző írásában megfogalmazott véleményét, miszerint „a zsoboki alkotótábor egy nemzetstratégiai jelentőségű felfedezésnek, a népművészetet felfedező magyar szecesszióknak a nyomdokában jár (...) hisz Kalotaszeg még ma is oly gazdag ihlető forrás, hogy mai művésztünk sajátos formanyelvének alakulása is hatással lehet”. Remélem, hogy a XXIII. Zsoboki Alkotótáborban született munkák Banner Zoltán véleményének helytállóságáról sikerül majd meggyőzniük önöket és mindazokat, akik a tárlatot megtekintik.

(Nagy Béla kiállítás megnyitó beszéde 2018. szeptember 19-én, Zilahon hangzott el.)

Pávai Jenő

Radó Péter: Az iskola jövője

Radó Péter az oktatási rendszerek kormányzásával és az oktatási egyenlőtlenségek kérdésével foglalkozó oktatáskutató. Az *iskola jövője** című könyvében, tíz fejezetben nyújt áttekintést a tanulásról szóló tudásunk gyarapodásáról, a tanulási célok újraértelmeződéséről, az egyéni tanulási környezetek kulcselemeiről, a tanulási ökoszisztémák fejlődéséről, az iskolák funkcióváltásáról és az iskolarendszerek kormányzásának várható fejlődéséről.

Az első fejezetben azokról a *tanuláseméletekről* olvashatunk, amelyek hatást gyakoroltak a ma pályán levő pedagógusok és a most „képződő” pedagógusok gondolkozására. Rövid összefoglalást tartalmaz a múlt század első felében felbukkanó behaviorizmus klasszikus kondicionálás elméletéről, a múlt század második felében megjelenő kognitív pszichológia elméletéről, a kilencvenes

évek elején kialakuló konstruktivista és az erről leágazó szociális konstruktivista elméletekről.

Ugyancsak az első fejezet tárgyal az *agykutatásról*, mint a *tanuláseméletek* fontos *referenciájáról*, említést tesz néhány hétköznapi pedagógiai és pszichológiai tévképzetre, úgynevezett „neuromitoszra” és kiemel néhány kulcsfogalmat, amely a tanulás tanulmányozásában központi témának számít. Ilyen például a memória, az intelligencia, az érzelmek és a tanulás iránti motiváció. Külön helyet szentel a tanulás célja, a tudás újraértelmezésére is, az oktatásban használt kompetencia fogalmára utalva, valamint az implicit és explicit tudásra.

A *tanulás színterei* fejezetben a Pléh Csaba által megkülönböztetett két tanulási formáról olvashatunk: az *utcai* és az *iskolai tanulásról*. Teret kap a szocializációs folyamatot meghatározó tanulási környezet elemeinek a rövid leírása is: fizikai terek, kontextusok és kultúrák, melyekben az egyes tanulók tanulnak. Mivel tudjuk, hogy a tanulási környezet nevelő hatással bír, fontos annak minősége. A tanulási környezet minőségével kapcsolatos fiatalok tanulói igényeiről szóló információkra támaszkodhatunk, hisz Radó Péter szerint ők egy korábban szocializálódott szakértőnél jobban tudják, hogy milyen tanulási környezetre van szükségük. A tanulás eredményessége elsősorban a tanulási környezet minőségén múlik, ezért annak gazdagítása és alakítása céljából, a szerző tíz követelményt határoz meg kiindulópontként.

A *nevelésre* mindig – különösen a felvilágosodás óta – úgy tekintünk, mind a mindenkori társadalmi problémák megoldásának a terepére. Ma már okkal vagy ok nélkül, mindent az oktatástól várunk, növekvő nyomást gyakorolva a tananyagra és a tanulási célokra.

A tanulás
eredményessége
elsősorban a tanulási
környezet minőségén
múlik, ezért annak
gazdagítása és alakítása
céljából, a szerző tíz
követelményt határoz
meg kiindulópontként.

Ez a sok elvárás egy új fogalom, az ún. „*oktatásítás*” fogalmának megjelenéséhez vezetett. A harmadik, negyedik és ötödik fejezetben, Radó Péter a *tanulási célok* sajátos kettőséről beszél, közösi és egyéni célokra bontva fel ezeket, kitérve az inherens célok megfogalmazására is, azaz a személyiség alakítására és a kulturális reprodukcióra. Ugyan ezekben a fejezetekben olvashatunk az eszközjellegű célokról is, mint például a gazdaság igényeinek kielégítése, társadalmi kohézió-integráció biztosítása, politikai legitimitáció, modernizáció.

A legfontosabb általános inherens és eszközjellegű tanulási célok referenciáinak áttekintése felvázol egy tájképet a jövőben szükséges tanulási eredményekről. A hatodik fejezet elénk tárja azokat a 21. századi készségeket, amelyek eredeti céljukat tekintve gazdaságfejlesztésre létrehozott nemzetközi szervezetek (OECD, Világgaazdasági Fórum, Világbank, stb.) által hangsúlyozott tanulási eredmények kizárólag a vállalkozások munkaerőigényét hivatottak szolgálni.

A tanulási környezetek, ökoszisztéma „feldúsulása” miatt az iskola már elvesztette monopol helyzetét a tanulásban. Radó Péter azokat a változásokat írja le, amelyek be kellene következzenek az iskolákban.

A hetedik fejezet a *hagyományos iskolának* van szentelve. Itt olvashatunk azokról a jellemzőkről, amelyek együttesen egy rettenetesen zárt és rugalmatlan működési móddá állnak össze, ami alig fogad be új eljárásokat. Ebben a fejezetben erősen érzékelhető Radó Péter hagyományos iskola működési módja iránti elégedetlensége.

A hagyományos iskola újragondolása céljából a nyolcadik fejezetben vizsgálunk a hatékony tanulást lehetővé tevő tanulási környezethez, az úgynevezett tanulási ökoszisztéma leírásához. Betekinthetünk az európai iskolarendszerek szerkezetébe, végigkötve azokat a tanulási pályákat, amelyeket a francia, német, skandináv modell nyújt. A tanulást életre való

felkészülésnek tekintik, amelynek fontos eleme az online tanulás. Ebben a fejezetben tehát a tanulási terek újraértelmezéséről olvashatunk, amelyet az információs társadalmi életre való felkészültség igénye vont maga után.

A tanulási környezetek, ökoszisztéma „feldúsulása” miatt az iskola már elvesztette monopol helyzetét a tanulásban. A kilencedik fejezetben Radó Péter azokat a változásokat írja le, amelyek be kellene következzenek az iskolákban, ahhoz, hogy a tanulási ökoszisztémák fókuszában maradjanak meg. Egy konstruktivista modelre épülő, alkalmazkodni képes iskola kialakítása érdekében elkerülhetetlen cél az intézményi programok újragondolása, a tanulás átszervezése, a tanulás fizikai környezetének az átrendezése.

A könyv logikai ívét a tanulási ökoszisztéma kormányzásáról szóló fejezet zárja. A *decentralizáció* központi kormányzatok mozgásterére gyakorolt hatásának a tisztázása után, a tízedik fejezetben szó esik az oktatási rendszerek kormányzásának egy új modelljéről, a tanulási eredményeken alapuló kormányzásra, melynek alkalmazása mélyreható hatást gyakorol az állam szabályozó tevékenységének a módjára. Az oktatási rendszer növekvő komplexitása miatt tehát kormányzása egyik leginkább felértékelődő eszköze a szereplők tudáshatárának a gazdagítása lesz.

* Radó Péter: *Az iskola jövője*, Kossuth Kiadó, 2017, Budapest

Nagy Béla: A kincses város oltalmazója (fametszet)

Almási István

Kallós Zoltán néprajzkutatói érdemei

Ha

Kallós Zoltán hosszú élete során mintegy 14 000 értékes népzenei adalékot gyűjtött. Magyar dallamokon kívül számos románt és cigányt is.

Kallós Zoltán (Bíró István felvétele)

Erdélyben megkérdezzük akár fiatal, akár középkorú értelmiségieket, hogy szerintük ki volt a legnagyobb magyar népzene kutató, szinte kivétel nélkül azt válaszolják, hogy Kallós Zoltán. Pedig a legtöbben hallottak Bartók Béláról, Kodály Zoltánról, Lajtha Lászlóról és a népzene tudomány többi kiválóságáról. Kétségtelen, hogy Kallós Zoltán hosszú élete során rendkívül sok – mintegy 14 000 – értékes népzenei adalékot gyűjtött. Magyar dallamokon kívül számos románt és cigányt is. Neve 1970-től vált általánosan elismertté, amikor a Kriterion Kiadónál megjelent *Balladák könyve* című kötete, melynek összeállításához a nyelvtudós Szabó T. Attila és a zene tudós Jagamas János nyújtott segítséget. Nem sokkal ezután a kibontakozó táncházmozgalomban vállalt irányító, támogató szerepe, úgyszólván állandó jelenléte növelte a népszerűségét.

Az első népdallejegyzéseket gimnazista korában készítette. Nagy Géza, a Kolozsvári Református Kollégium kiváló magyartanára bízta meg, hogy írja össze a szülőfalujában, Válaszúton hallható dalokat. Kallós ezt a feladatot örömmel és büszkén teljesítette, bár eleinte némi gondot jelentett számára a dallamok leírása. Hamar megtanulta azonban a zenei lejegyzés módját. Szenvedélyévé vált a gyűjtés, úgyszeretete pedig haláláig sem lankadt, és kéziratos, illetve hangfelvevőgéppel készült gyűjteménye folyamatosan gyarapodott.

Terepen végzett munkáját négy hagyományörző tájegységre összpontosította: a Mezősége, Kalotaszegnek a Nadas mentén fekvő falvaira, a Gyimesi-szorosra és Moldvára. Dallamok tekintetében arra törekedett, hogy főleg régi stílusú alkotásokat gyűjtsön. A népköltészeti műfajok közül kiváltképp a balladák kutatását tartotta fontosnak. De érdekelték a katonadalok, a szerelmi dalok, a bujdosóénekek, a keservesek, a rabénekek, a gyermekdalok,

a szokásdalok, a népmesék, a hangszeres táncdallamok és az egyházi népénekek is. Igen gazdag a tárgyi néprajz körébe tartozó népművészeti gyűjteménye is: szőttesek, varrottások, hímzések, köztük bőrhímzések, népviseletek, festett bútorok és ládák, valamint kerámia-ák teszik teljessé Kallós hagyatékát.

Ahhoz, hogy az a négy tájegység vált Kallós kedvelt gyűjtőterületévé, a tudatos megfontolás mellett sorsának alakulása is hozzájárult. Több mezőségi faluban közeli rokonai éltek, akik nagymértékben megkönnyítették számára a jó énekesek, táncosok megtalálását és megnyerését a gyűjtés ügyének. A kalotaszegi Magyarvistán, majd a moldvai Lészpeden tanítóként tevékenykedett. A moldvai magyar iskolák megszűntése után Gyimesközéplokon is tanított rövid ideig, s azután évekig ugyanott egy faipari vállalatnál kapott állást.

Még Magyarvistán volt, amikor Jagamas János bátorította, hogy tegyen felvételi vizsgát a kolozsvári zeneakadémián. Ott a bizottság előtt egy magyar, egy román és egy cigány népdalt kellett énekelnie, s ennek alapján felvették. Néhány év múlva azonban az osztályharc élesedése következtében (mint ahogy édesapját kuláknak nyilvánították) távoznia kellett az akadémiáról, s később, amikor már visszatérhetett volna, jobbnak látta, hogy ne fejezze be a főiskolai tanulmányait.

A Gyimesközéplokon töltött években gyakran átment moldvai helységekre népdalt gyűjteni. Kallósnak a mezőségi rokonok, a magyarvistai, moldvai és gyimesi ismerősök, barátok között finomult ki és érvényesült nagyszerű kapcsolatteremtő képessége. A cigányzenészekkel sem volt soha gondja, mert már gyerekkorában Válaszúton megtanulta a nyelvüket. Itt kell megemlítenem, hogy Kallós Zoltánnak kivételes emlékezőtehetsége volt. Évtizedek múlva is pontosan tudta felidézni, hogy melyik

A tábor ideje alatt a kézműves foglalkozások mellett népi játékokat, népdalokat, és néptáncot is tanulnak a résztvevők.

szöveget vagy dallamot mikor, hol, kitől gyűjtötte. Eppen ezért úgy vélte, hogy nincs szüksége olyan részletes, módszeres, emlékezetsegítő följegyzésekre, amilyeneket kutatóintézetben dolgozó kollégái készítettek. Csak egy szelíd vita végén Martin György tanácsát megfogadva határozta el, hogy ő is katalógusban rögzíti a gyűjtései adatait.

Szabó T. Attila gondozásában közreadott *Balladák könyve* című gyűjteménye már azáltal kimagaslott a korábban napvilágot látott balladakiadványok sorából, hogy anyagának csaknem kétharmada – szám szerint 162 alkotás – a szöveget hordozó dallam kíséretében jelent meg. Közelebb hajolva pedig a kottákhoz hamarosan kiderült, hogy a közzétett dallamok, a kötelező szakszerűség igényének kielégítésén túl, a népzene-tudomány számára fontos,

termékenyítő adatok voltak. Legelőbb az tűnt föl, hogy a szokatlanul terjedelmes – olykor 70–80 versszakból álló – balladaszövegeket meglepően kevés hangból építkező dallamok társaságában találtuk. Ilyenszerű dallamokról írta volt Bartók, hogy „valóságos példái annak, miként lehet legkisebb formában, legerényebb eszközökkel valamilyen zenei gondolatot legtökéletesebben kifejezni.” Az egész gyűjteményt népzene-nék legrégibb rétegének dallamtípusai uralták. Főként pentaton dallamok, köztük kvintváltók és recitálók. Még a szövegük szerint új stílusú balladák (a betyárballadák, a megrendítő helyi eseményekhez fűződő balladák), valamint a ballada- és románcelemeket tartalmazó dalok között is túlnyomórészt régi ötfokú dallamokkal találkoztunk. Azokon a tájakon, ahol Kallós a gyűjtéseit

A Kallós Zoltán Alapítvány által szervezett Népmese Napja elnevezésű rendezvény résztvevői

végezte, a hagyományőrzés még erőteljes volt. Erről tanúskodott egyebek között az a körülmény, hogy az ötfokúságnak nemcsak a legáltalánosabb alakja, a la-végű pentaton hangsor, hanem a másutt sokkal ritkább szo- és do-végű skála is több ízben volt jelen. De az ötfokú dallamok mellett másféle régi dallamtípusok is akadtak szép számmal, például moll pentachord, dúr hexachord, fríg hangsorú dallamok. Sőt, találkoztunk az ötfokúságnál is ősbibb népi dallamkultúra emlékeivel: négyfokú dallamokkal. A dallamok közlésének módját az a kettős törekvés határozta meg, hogy mind a népzene-tudomány szakemberei, mind az olvasók szélesebb rétegei használható adalékokhoz jussanak. Ez a mű is igazolta, hogy a közérthetőség, közhasznúság korántsem feltételezi a tudományos színvonal csökkentését. Ezért írta Szabó T. Attila a kötet bevezető tanulmányában, hogy „Bár a *Balladák könyve* kétarcú mű: egyik arcával a széles körű olvasóközönségre, másik arcával a balladakutatás avatottjaira tekint, nem kétséges, hogy forrásértékű anyaga miatt elsősorban a szaktudomány számára nyújt jelentőset és vitathatatlanul maradandót. Egy tudományos mű jelentőségét és maradandóan értékes voltát elsősorban az jelzi, ha már önmagában is új utakat nyit, új lehetőségeket villant fel, új eredményekre jut ugyan el, de ugyanakkor túlatul önmagán, s követelősen a folytatólagos kutatások szükségességét hirdeti. Nos, a kötet anyaga egybegyűjtőjének munkája ilyen vonatkozásban is jelentős.”

Szabó T. Attila másfelől azt tartotta fontosnak hangsúlyozni, hogy „a *Balladák könyvének* gyűjtője valóban új vagy legalábbis eddig csaknem teljesen ismeretlen területeket kapcsolt bele a hazai balladakutatás érdeklődési körébe. [...] A hazai gyűjtőterület földrajzi határainak kitágításánál is kiemelkedőbb jelentőségű magának a Kallós gyűjtötte balladaanyagának elámító gazdagsága. [...] Nincs nemcsak hazai, hanem egyetlen más magyar balladakiadvány sem, amely egyszerre ennyi és ilyen terjedelmes ballada- és balladás énekváltozattal gyarapította volna a hazai balladavilágra vonatkozó ismereteinket, mint ahánnyal e kiadványban találkozunk.”

Ezek a mondatok eredetileg a *Balladák könyve* első kiadásának bevezetőjében voltak olvashatók. De a Kallós Zoltán Alapítvány elnöksége helyesen járt el, amikor Szabó T. Attilának a magyar balladakutatás történetét is részletesen ismertető tanulmányát 44 év

Szilvaíz-főzés (Képek: a Kallós Zoltán Alapítvány Facebook-oldala)

múltán, 2014-ben újra közzétette Kallós legnagyobb szabású művének, a *Balladák könyv* záró fejezetében, mert időszerepességét nem veszítette el. Az első és az utolsó balladakötet címe között mindössze két betű a különbség. De a 2014-es kiadás több mint kétszer annyi alkotást foglal magában, mint az 1970-es.

A *Balladák könyve* megjelenése után mindössze három évvel Kallósnak újabb kötete jelent meg a Kriterion Könyvkiadónál. Ennek címe: *Új guzsalyam mellett*, alcíme pedig: *Éneklettem én özvegyasszonz Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa hetvenhat esztendőskoromban Klézsén Moldvában. Lejegyezte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Kallós Zoltán*. Az idős csángó asszony előadásában, akit Kallós legkedvesebb adatközlőjének nevezett, és megkülönböztetett rokonszenvvel emlegetett, 26 ballada, 36 keserves, bujdosóéneke, 59 szerelmi dal, 31 tréfás dal és 11 párosító, azaz összesen 163 alkotás szerepelt. Ezek közül 64 dallammal. A szerző a bevezetőben ismertette az egyes műfaji csoportok jellegzetességeit, az éneklés alkalmait, a nyelvjárási sajátosságokat, a megfigyelt variálás és rögtönzés jelenségét. A gyűjtemény végén egy kis hanglemez található, amely 5 ballada és 7 lírai dal eredeti, helyszíni felvételének meghallgatását teszi lehetővé. A Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa ballada- és dalismeretét bemutató kiadvány a benne foglalt szövegek és dalok, valamint a hozzájuk fűzött magyarázó jegyzetek révén alkalmas volt az egyéniségvizsgálat számára.

1989-ben jelent meg a budapesti Európa Könyvkiadónál a Kallós Zoltán és Martin György gyűjtötte Gyimes-völgyi

lírai dalokat tartalmazó, *Tegnap a Gyimesben jártam...* című kötet Domokos Mária mesteri szerkesztésében, Kósa László kiváló bevezető tanulmányával. Ez a gyűjtemény mind a gyűjtés, mind a lejegyzés, mind az összeállítás tekintetében a magyar etnomuzikológiai szakirodalom egyik legértékesebb műve. Mintaszerű a dallamok és a szövegek lejegyzése, akárcsak a dalok rendszerezése, jegyzetelése és a könyv tudományos apparátusa. Kósa László bevezetőjében a gyönyörű táj földrajzi és gazdasági jellegzetességeit, valamint történetét ismertette, és Kallós Zoltán *Gyimes-völgyi keservesek* című írása nyomán a keserves műfajának különlegesen fontos szerepét és sajátosságait állította előtérbe.

1996-ban a budapesti Akadémiai Kiadó is közreadott egy balladaválogatást Kallós Zoltán gyűjteményéből *Ez az utazólevelem*, *Balladák új könyve* címmel, Diószegi László előszavával, mely tulajdonképpen 194 balladát és 47 lírai dalt tartalmaz. Dallamok nem szerepelnek a könyv lapjain, de a mellékelt két mappában 8 kazettán összesen 173 alkotás hallható. Az utószóban a szerző vallomása olvasható gyűjtői módszeréről, a körülményekről, melyek között szorgalmasan dolgozott, valamint a kiadványok összeállításának szempontjairól.

Nyomtatásban megjelent művein kívül számos kazettán, hanglemezen, kompakt lemezen és digitális képlemezen adott ki értékesebbnél értékesebb hangzó népzenei anyagot leginkább földrajzi elvű csoportosításban. Ezek előállításában Németh István, a budapesti

Zenetudományi Intézet kitűnő hangmérnöke volt a jobb keze.

Kallós Zoltán 1968-ban búcsúzott el Gyimesközéploktól, és költözött Kolozsvárra, ahol már letelepedtek volt a szülei. De még 24 évet kellett várnia, hogy régi tervét, egy néprajzi múzeum létrehozását megvalósítsa. Az egyemeletes, válaszúti családi házat csak 1992-ben per útján tudta visszaszerezni, és nyolc évig tartott az épület renoválása, múzeumi célokra történő átalakítása. Végül 2010-ben nyílhatott meg a Kallós Zoltán Múzeum és Népművészeti Központ. Az emeleti szobák kiállító termekké váltak, melyekben az addig rokonok, barátok házának, intézmények épületének padlásán, pincéjében, ládákban elrejtett értékes néprajzi tárgyak tájak szerinti elrendezésben kaptak helyet. A szakszerű rendszerezést Budapesten végzett néprajz szakos fiatalok végezték. 2017-ben, a magyar kormány ismételt támogatásával, egy új szárnyal bővítették ki a házat, s egyúttal korszerűsítéseket is végeztek rajta, hogy a múzeumlátogatás is zökkenőmentes lehessen, és könyvtárnak, konferenciateremnek is jusson hely.

Grandiózus teljesítményének talán legfőbb titka akkor világosodott meg előttem, amikor Domokos Gézának, a Kriterion Könyvkiadó első igazgatójának megbízásából 1972-ben fölkerestem Kallóst, és tolmácsoltam ajánlatát, mely szerint elintézi, hogy Kallós a Kolozsvári Folklorintézet munkatársa legyen. Tudniillik Domokos Géza, sokáig a legbefolyásosabb romániai magyar politikus azoktól a hatósági zaklatásoktól, igazoltatásoktól, megfélemlítésektől szerette volna megkímélni Kallóst, amelyeknek ki volt téve, és attól a helyzettől, hogy mivel sehol sem volt munkaviszonyban, akkoriban állandóan érthette az a vád, hogy munkakerülő, amit büntethettek. Voltak, akik kételkedek Domokos kezdeményezésének sikerében, mivel Kallós nem fejezte be az akadémiai tanulmányait. Jagamas János viszont a maga romantikus észjárása szerint azt a véleményét hangoztatta, hogy „Kallósnak nincs szüksége egyetemi diplomára, mert neki a *Balladák könyve* a mesterlevele”. A népdalgyűjtő válasza azonban Domokos Géza őszintén segítőkész ajánlatára egyszerűen ez volt: „Nem adom fel a szabadságomat”. Vagyis inkább folytatta az életét szellemi szabadfoglalkozásuként. Így vált érdemessé arra, hogy a legrangosabb állami kitüntetések birtokába jusson.

(Elhangzott 2018. június 1-én Budapesten, a Múcsarnokban rendezett Kallós Zoltán-émléknapon.)

Pávai Jenő

A társadalom érzelmi működése

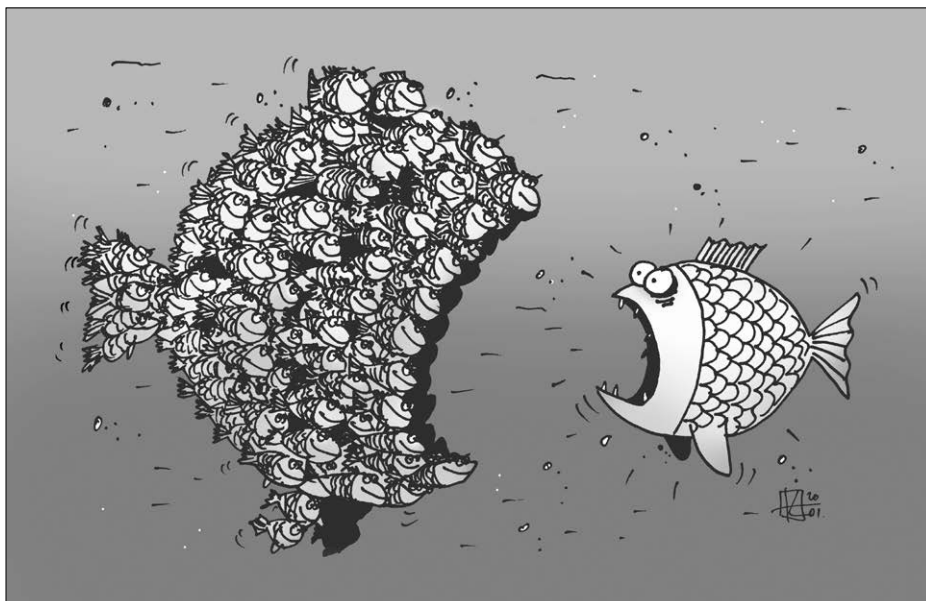
A következő sorokban a társadalmi cselekvés egyik összetevőjét fogom ismertetni: a tömegcselekvést. Nem mindenfajta cselekvést nevezünk társadalmi cselekvésnek. Akkor válik társadalmi jellegűvé egy cselekedet, ha mások viselkedéséhez igazodik. Számos esetben tényleges indulatok és érzelmi állapotok határozzák meg a cselekvést. A tömeg létrejötte függvényében három típust különíthetünk el: előzetesen megszervezett tömeget, konvencionális tömeget és spontán tömeget. E tömegtípusok vizsgálata függvényében lényeges kiemelni a szervezetlenség jellegzetességeit. A szervezetlen tömeg jellemzői közé soroljuk a következőket: impulzivitás, erőszakosság, következetlenség, határozatlanság, befolyásolhatóság, tudatlanság. Viselkedése olyanféle, mint egy tanulatlan, indulatos vagy féktelen gyermeké, szenvedélyes meggondolatlan felnőtté. A legrosszabb esetben megnyilvánulásai egy vadállathoz hasonlóak.

Számos ember halmaza önmagában véve nem nevezhető társadalomnak, ehhez szükséges, hogy az emberhalmaz adott egészet alkosson, közös érdek megvalósítása érdekében, mely több egyénben található.

Először a *társadalom fogalmát* kell meghatározzuk, mielőtt megértenénk ennek érzelmi szinten való működését. Míg a többi tudomány esetében a kutatás tárgyának meghatározása nem jár

nehézséggel, mivel kézzelfoghatók, érzékeinkkel észlelhetők a természet elemei, az élet jelenségei, addig a társadalmi tudományok alaprétéget csak elvonás (külön kezelés) útján alkothatjuk meg, habár hatásait érezzük azáltal, hogy tapasztaljuk az értékek változását a szociokulturális és gazdasági életben, érezzük a szokások, jogok kényszerítő erejét, de mikor a hatás okát kutatjuk, pusztán fogalmakat kapunk. (Tegze, 1908, 5–6. o.)

Számos ember halmaza önmagában véve nem nevezhető társadalomnak, ehhez szükséges, hogy az emberhalmaz adott egészet alkosson.

Kőnczey Elemér: Csapatmunka

A társadalom lényegét képező tulajdonságok: a közös cél és az együttes működés.

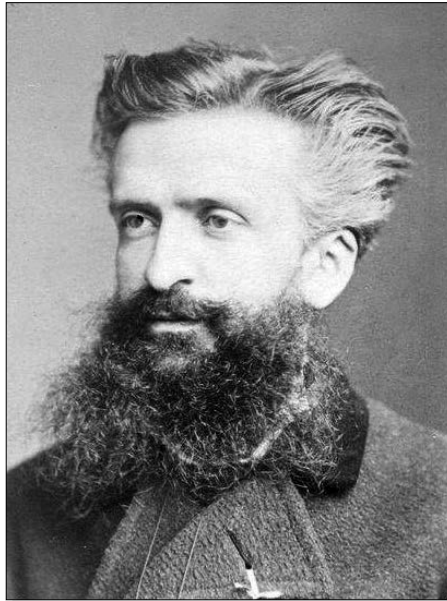
„Bizonyos állandó s egyetemesnek tekinthető cél által egybekapcsolt egyéneknek szabályok által rendezett összességét tekintjük társadalomnak.” (Tegze Gyula, 1908, 3. o.)

Nem nevezhető társadalomnak a teljesen szervezetlen, pusztán ösztönön alapuló tömeg, határozatlan célú társas érintkezés és minden egyéni vagy részleges célokat szolgáló olyan kapcsolat, melynek célpontja egyetemessé soha nem válhat. A társadalom az individuális lények együttműködésének eredménye. E kölcsönhatás által az individuumok egy új világnak, a fizikai léttel szemben a szellemi életnek megteremtői. A szellemi élet alkotásai: a nyelv, a művészet, a vallás, az oktatás, a társadalomban való élés eredményeképpen jöttek létre. A társadalom az ember lelki világának formálója. Állíthatjuk úgy is, hogy a szellemi élet elképzelhetetlen a társadalom és annak produktumai – a nyelv, az írás, a tudomány, a művészet – nélkül. (Tegze, 1908, 17–18. o.)

A csoportosulásnak és az együttműködésnek nélkülözhetetlen szerepét a természetben is észleljük, de a legprimitívebb formában. Viszont a növényi és állati test nem más, mint elementáris lények, sejtek együttműködésének eredménye. Ezeket a képződményeket, amelyek részeik működésében szellemi hatásokat nem hoznak létre, ezért a társulás alapja tisztán biológiai. Habár a szervezkedés és a munkamegosztás egyes állatfajnál is fellép (pl. a méhek, farkasok esetében), ez csupán csak biológiai alapokra épül, mivel a természet által előre meghatározott, kijelölt funkciókat végeznek úgy a hímek, mint a nőstények. A többi élőlénynél az embertől egészen eltérő, abszolút más típusú társas viszonyokkal találkozunk. (Tegze, 1908, 17. o.)

A társadalmi cselekvés egyik jelentős komponense a tömegcselekvés. (Tegze, 1908, 284. o.)

Tömegcselekvésről tárgyalunk abban az esetben, amikor valamely társadalmi tevékenység nem előre meghatározott tervek szerint, nem egy kijelölt személynek, mint szervnek irányítása mellett, hanem az összesség véletlenül támadó impulzusainak behatása alatt, közös benyomások következtében viszik végbe. Ezért sokszor nehéz a tömegcselekvések helyét a társadalmi folyamatok körében pontosan meghatározni, hogy kizárólag milyen jellegűek és ugyanakkor nehéz feladat

Gustave Le Bon francia szociálpszichológus (1841–1931), a tömegpszichológia egyik megalapozója (forrás: Wikipédia)

megállapítani, hogy a cselekvések erkölcsi, jogi vagy politikai arculatúak. (Tegze, 1908, 286–288. o.)

Gustave Le Bon – a tömegpszichológia egyik megalapozója –, a *Tömegek lélektana* című írásában (1920) kijelentette, hogy a tömegjelenségek inkább a társadalmi alakulás kezdetein, valamint a társadalom végső pontján és ezek felbomlásuknál jelentkeznek. Ez a megközelítés viszont eléggé szűk, mivel a tömegjelenségek körébe sorolhatjuk mindazon jelenségeket is, amelyek körében az utánpótlás játszik legfontosabb szerepet. Léteznek izgalomból fakadó cselekvések is, melyeket a vallás, az erkölcs, a politika tényei váltják ki. Egy közös impulzus készíti az egyéneket cselekvésre. Sokszor azt tapasztaljuk a jelenben, hogy nem közvetlenül érintkező egyének cselekvéseiről van szó, hanem olyan aktivitásokról, melyek bizonyos impulzus hatása alatt keletkeznek és úgy az egyes egyének, mint osztályok gondolatmenetét befolyásolják és bizonyos irányba való cselekvésre ösztönzik vagy készítetik. (Le Bon, 1920, 20–21. o.) Főleg az érzelmek hatása alatt lezajló cselekvéseknél lépnek fel ezek a jelenségek. Leginkább a politikai törekvés terén tapasztaljuk ezeket a cselekvéseket, melyek olyan mozgalmak létrejöttét eredményezik, mint például: hazafias, vallásos, vallásellenes, szociális, stb. Ezek rendezetlen cselekvésben, nyugtalan-ságban mutatkoznak. Ilyenkor az egyén a tömegben hasonló a géphez, amelyet nem saját akarata, nem saját döntése, hanem egy külső erő vezet. Fontos kiemelni, hogy a szervezés hiánya miatt

az embertömeg csak ösztönszerű cselekvésre lesz képes, egységes, egyhangú működésre azonban képtelen, ezért minden eredmény a véletlentől függ, mivel minden egyén a találmányra cselekszik. Az alacsonyabb rendű ösztönök ilyenkor általánosabbak, mint a magasabb rendű morális jellemvonások. Mivel a tömegben lévő személy úgy érzi, hogy cselekedeteiért nem lehet kérdőre vonni és meggyőződve van arról, hogy az általa elkövetett tett nem bizonyítható rá, ezért az egyén felelősségérzete háttérbe szorul. (Le Bon, 1920, 49. o.) Az ilyen körülmény a tömeget büntetés elkövetésére ösztönzi. Az érzelm ilyenkor nagy mértékben fellép és könnyen befolyásolhatja az egyént, és számos esetben saját érdekeivel ellentétes cselekvésre is motiválhatja. (Le Bon, 1920, 25. o.) Az egyén a tömeg hatására hasonló folyamat alá kerül, mint a hipnózis, mivel viselkedése, megnyilvánulása módosul. A tömegben való olvadás következtében az egyén intellektuális képességei túlságosan csökkennek, az értelem hatása nincs jelen. Az emberek a tömegben élik ki nem elfogadott, nem megengedett ösztönüket. Ugyanakkor a tömegben eltűnik az ember egyénisége. Mindezek a feltételek a tudatos személyiség megszűnéséhez vezetnek, helyet adva a tudatlan személyiség előtérbe kerülésének. (Le Bon, 1920, 21, 57. o.) A Le Bon által felvázolt tömegek megnyilvánulása kegyetlen és romboló, mely meghatározza az egyén érzelmeit, gondolkodását, cselekedetét. (Le Bon, 1920, 31. o.)

**A szellemi élet alkotásai:
a nyelv, a művészet,
a vallás, az oktatás,
a társadalomban való
élés eredményeképpen
jöttek létre. A társadalom
az ember lelki világának
formálója.**

Elias Canetti a *Tömeg és hatalom* (1991) című írásában a tömeg pusztító tulajdonságát említi meg, mely megnyilvánult különböző országokban és kultúrákban. A tömegben minden tag megszabadul másféleségétől, egyenértékűnek, egyformának érezve magát társával. Bekövetkezik a tömegben lezajló leglényegesebb folyamat a kiürülés. A kiürülés megszünteti a különbségeket, lehetővé teszi azt, hogy minden egyén egyenlőnek érezze magát, habár

az mégsem végtelenül egyenlő. (Canetti, 1991, 16. o.) Canetti felhossa a figyelmet arra, hogy a parancsra cselekvő ember iszonyú tetteket képes elkövetni. A parancsok követése, az ember szabadságának korlátozását, sőt pillanatnyi megszűnését eredményezi. Az ember tehát akkor lesz szabad, ha nem követ külső parancsokat, hanem csak olyanokat, amelyek belülről fakadnak. Ennélfogva szabad ember lehet az, aki ösztöneinek engedelmeskedik, ezeket követi, de ha ezek elszabadulnak, bonyodalmakhoz vezethetnek, az engedelmeskedő pedig azt fogja hinni, hogy önszántából cselekszik. (Canetti, 1991, 315. o.)

Egy iskolázatlan, tudatlan tömeg érzelmeinek, előítéleteinek, téveszméinek rabja. Az erőszakosságot számos esetben, olyan egyének indítják, akiknek értelmi és erkölcsi fejlettsége kis mértékű.

Mindenütt, ahol emberi élet van, felmerülnek fenyegető tömegek.

Az indulati cselekvéseknek – tömegben belül – *szellemi indítóokának* egyik legfontosabb tényezője a *tudatlanság*, ezért a tanulatlan vagy iskolázatlan nép nagyon apró (minimális) mértékben cselekszik megfontoltan, értelmesen és helyesen. Egy iskolázatlan, tudatlan tömeg érzelmeinek, szenvedélyeinek, indulatainak, előítéleteinek, téveszméinek rabja. Ezért könnyen el lehet hitetni vele, hogy vészhelyzet van, holott nincs. Az erőszakosságot számos esetben, olyan egyének indítják, akiknek értelmi és erkölcsi fejlettsége kis mértékű. (Tegze, 286–287. o.) A cselekvés együttérzési és utánzási jellegét kiemelve azt tapasztaljuk, hogy az az egyén, akit az érzelem befolyásol, példája által központtá válik, az érzelmeknek és indulatoknak hordozója lesz, akitől majd számos irányba terjed újból tovább a lelkesedés. Így tehát az egyének által a tömegben egymásra gyakorolt hatás terjed és erősödik. Sokszor észleljük, hogy amikor az egyén a lelkesedését más személlyel közölte, ennek indulata rá is visszahat, és ezáltal izgatottságát növeli. (Tegze, 1908. 288–289.o.)

A tömeg tehát egy önálló alakulat, mely különbözik az összes őt alkotó

egyedétől, mivel sajátos törvényekkel rendelkezik.

Az érzelmi társadalmi cselekvések általában érzelmek, szenvedélyek befolyása által alakulnak, minden előre való mérlegelés nélkül, átgondolatlanul. A lelkesedés (izgatottság) kiterjedésének és indulati tömegcselekvésnek egyedüli gátja az átgondolás és a kritikai gondolkodás.

Az ösztönök felszabadításával és az erőszak megnyilvánulásával eltűnik az emberiség a cselekvésben, viselkedésben és életmódban. Az eltömegesedés

veszélyének bekövetkezése által saját egyéniségünkről mondunk le.

Szakirodalom:

Tegze Gyula: *A társadalom – Az emberiség művelődésének és gazdasági életének fejlődése* (Stein Lajos), Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Kiadó, 1908, Budapest.

Gustave Le Bon: *A tömegek lélektana*, Franklin Társulat Kiadó, 1920, Budapest.

Ellias Canetti: *Tömeg és hatalom*, Európa Könyvkiadó, 1991, Budapest.

Szilvaifőzés

Felnőtt táncműhely Válaszúton. Képek: Kallós Zoltán Alapítvány, Válaszút

